

Tilståelse og politisamarbeid i straffutmålingen

Kandidatnr: 282

Veileder: Lars Due-Tønnesen

Leveringsfrist: 26.april 2004

V-04

Til sammen 14669 ord

27.04.2004

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	BAKGRUNN FOR OPPGAVEN	1
1.2	PRESENTASJON AV TEMAET	2
1.3	PROBLEMSTILLING	4
1.4	AVGRENSNINGER	4
<u>2</u>	<u>METODE</u>	<u>6</u>
<u>3</u>	<u>TILSTÅELSE OG POLITISAMARBEID SOM STRAFFUTMÅLINGSMOMENT</u>	<u>8</u>
3.1	UTGANGSPUNKTET	8
3.2	TILSTÅELSE: STRL. § 59 ANNET LEDD	9
3.2.1	INNLEDNING	9
3.3	FORMÅL OG HENSYN BAK LOVENDRINGEN	10
3.3.1	INNLEDNING	10
3.3.2	PROSESSØKONOMISKE HENSYN	10
3.3.3	HENSYNET TIL OPPKLARING	11
3.3.4	KRIMINALPOLITISK	11
3.3.5	HENSYNET TIL FORNÆRMEDE	11
3.3.6	MOTHENSYN	12
3.4	STRL. § 59 ANNET LEDD: NÆRMERE OM ORDLYDEN	13
3.4.1	INNLEDNING	13
3.4.2	"SIKTEDE"	13
3.4.3	"AVGITT"	14
3.4.4	"UFORBEHOLDEN TILSTÅELSE"	14
3.4.5	"SKAL RETTEN"	17
3.4.6	" I BETRAKTNING"	17
3.5	MOMENTER I HELHETSVURDERINGEN	18
3.5.1	INNLEDNING	18
3.5.2	NÅR MÅ SIKTEDE TILSTÅ?	19
3.5.3	TILSTÅELSENS BETYDNING FOR OPPKLARING AV SAKEN	20

3.5.4	SÆRLIG OM SEDELIGHETSSAKER	23
3.6	POLITISAMARBEID: FORKLARINGER SOM I VESENTLIG GRAD BIDRAR TIL Å OPPKLARE SAKEN	24
3.6.1	INNLEDNING	24
3.6.2	HJEMMEL	25
3.6.3	HENSYN	25
3.6.4	MOTHENSYN	26
3.6.5	FORHOLDET TIL TILSTÅELSER OG STRL. § 59 ANNET LEDD	27
3.6.6	HELHETSVURDERING	28
3.6.7	SÆRLIG OM BEVISMESSIG UNDERBYGNING	31
3.6.8	STRAFFRIHET	32
4	<u>STRAFFUTMÅLINGEN</u>	33
4.1	INNLEDNING	33
4.2	"MILDERE STRAFFART OG UNDER DET FOR HANDLINGENS BESTEMTE LAVMÅL"	34
4.3	STRAFFERABATTEN	37
4.3.1	INNLEDNING	37
4.3.2	NORMALRABATT	38
4.3.3	STRAFFERABATTER I RETTSPRAKSIS	38
5	<u>TILSTØTENDE OMRÅDER</u>	41
5.1	TILSTÅELSE OG INNDRAGNING	41
5.1.1	KORT OM INNDRAGNINGSREGLENE	41
5.1.2	AVVEINING MELLOM DE ULIKE HENSYN	42
5.2	PLEA BARGAINING	44
5.2.1	INNLEDNING	44
5.2.2	HVA ER "PLEA BARGAINING"?	44
5.2.3	PLEA BARGAINING I NORSK RETT	44
6	<u>VURDERINGER</u>	47
6.1	INNLEDNING	47
6.2	RETTSSIKKERHET KONTRA EFFEKTIVITET	47
6.3	HVILKE RESULTATER HAR LOVENDRINGEN FØRT TIL?	48

6.3.1	EVENTUELLE ÅRSAKER TIL AT TILSTÅELSESDORDNINGEN IKKE HAR VÆRT BENYTTET I STØRRE UTSTREKNING	49
6.4	KAN/BØR DET OPPSTILLES EN NORMALRABATT?	50
6.5	FORSVARERENS ROLLE	52
6.6	RUNDSKRIV FRA RIKSADVOKATEN	54
6.6.1	SÆRLIG OM RUNDSKRIVS RETTSKILDEMESSIGE RELEVANS OG VEKT	54
6.7	AVSLUTTENDE BEMERKNINGER	55
7	<u>LITTERATURLISTE</u>	57

1 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for oppgaven

De siste årene har det vært et økt fokus på bruk av strafferabatter for lovbrytere som tilstår eller samarbeider med politiet. Det har i den forbindelse vært et aktuelt spørsmål om slike rabatter i det hele tatt bør gis, og hvor stor en eventuell rabatt skal være.

Stortinget har gjennom en lovendring krevd en økt vektlegging av tilståelser, og spørsmålet har vært oppe i flere alvorlige straffesaker med omfattende mediedekning, som i Baneheia-saken¹ og Orderud-saken².

Temaet, strafferabatt for tilståelser og politisamarbeid, er interessant av flere årsaker. Dette er i stor grad et kriminalpolitisk spørsmål, og lovendringen viser tydelig det samspill som er ønskelig mellom lovgiver og domstolene. Det viser også hvordan hensyn som økonomi og effektivitet er blitt en viktig, og i en viss grad styrende, del av straffeprosessen.

Spørsmålet er i tillegg interessant i forhold til folks alminnelige rettsfølelse. I flere av de alvorlige straffesakene har det ikke vært like lett for folk å forstå hvorfor tiltalte skal få en strafferabatt for å ha tilstått eller for å ha samarbeidet med politiet. Ved alvorlige og grove lovovertridelser vil det ikke alltid fremstå som rimelig å gi en strafferabatt.

¹ Rt. 2002 s. 993

² Eidsivating lagmannsrett avsagt 2002-04-05, LE 2001-00666, dommen ble anket til Høyesterett, Rt. 2002 s. 1717; over lovanvendelsen under skyldspørsmålet og straffutmålingen, men straffutmålingsanken ble senere trukket.

Den siste tiden har det også pågått en diskusjon om årsaken til at tilståelsesordningen ikke har vært brukt i større grad. Dette er et tema som både Departement og Advokatforening har vært engasjert i, og det har i den forbindelse særlig blitt reist et kritisk søkelys på advokatenes rolle. Det har blitt hevdet at advokatene ikke ønsker at klienten skal tilstå da dette vil kunne føre til en lavere inntjening.

1.2 Presentasjon av temaet

Oppgaven vil være en redegjørelse for tilståelser og politisamarbeid som straffutmålingsmomenter, og en undersøkelse av hvilken vekt de faktisk har i straffutmålingen.

Tilståelser vil, etter at Straffeloven, lov av 22. mai 1902 nr. 10, ble endret ved lov 2. mars 2001 nr. 7, alltid være et relevant straffutmålingsmoment.

Strl. § 59 annet ledd krever nå at en uforbeholden tilståelse skal tas i betraktning i straffutmålingen.

Tidligere inneholdt strl. § 59 en mulighet for å sette ned straffen for den som meldte seg og tilsto før han visste at han var mistenkt. Lovendringen åpner dermed for at også tilståelser som kommer på et senere tidspunkt kan vektlegges.

Det er ikke noe nytt at tilståelser kan vektlegges i formildende retning i straffutmålingen,³ og lovendringen er i så måte en kodifisering av gjeldende rett. I forarbeidene, Ot. prp. nr. 81 (1999-2000) om ny lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven, vises det til at de retningslinjene som er trukket opp i rettspraksis fortsatt skal gjelde.⁴

³ Se for eksempel Rt. 2000 s. 31

⁴ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 44

Formålet med lovendringen var å få en økt vektlegging av tilståelser i de alminnelige straffesaker. Det fremgår av forarbeidene at lovgiver syntes at dette var for lite vektlagt i rettspraksis, og ønsket å oppnå en rask endring ved å lovfeste en straffutmålingsregel for tilståelser.⁵ Retten har med dette fått en sterkere oppfordring enn tidligere til å sette ned straffen ved tilståelser.

Arbeidsgruppen som forberedte lovendringen gikk inn for å lovfeste en felles bestemmelse for tilståelser og andre forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare saken. Dette var forklaringer om andres forhold i egen sak, eller i andre saker, og både norske og utenlandske saker kunne komme i betraktning.⁶ Politisamarbeid i utenlandske straffesaker kan være relevant fordi organisert kriminalitet ofte involverer flere land, og er grenseoverskridende.

Forslaget om å lovfeste slike forklaringer som straffutmålingsmoment møtte imidlertid motstand hos høringsinstansene. Det ble sett på som betenkelig å lovfeste en regel som oppfordret til angiveri, og som kunne medføre represalier. Det ble også påpekt at det kunne være vanskelig å vurdere troverdigheten til forklaringer som gjelder andres forhold. Departementet gikk på denne bakgrunn ikke inn for å lovfeste en straffutmålingsregel om samarbeid med politiet.⁷

Dette vil likevel ikke si at politisamarbeid ikke kan vektlegges som et formildende straffutmålingsmoment. Det finnes flere eksempler i rettspraksis på at forklaringer som i vesentlig grad har bidratt til å oppklare et straffbart forhold har blitt vektlagt.⁸ Slike forklaringer kommer gjerne kombinert med en tilståelse, og jeg finner det derfor naturlig og hensiktsmessig å la oppgaven omfatte begge tilfeller.

⁵ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 36

⁶ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 37

⁷ Høringsinstansenes og departementets syn; Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 38

⁸ Relevant rettspraksis når det gjelder vektlegging av politisamarbeid behandles i punkt 3.6.

1.3 Problemstilling

Hvordan blir tilståelser og andre forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare saken tatt i betraktning i straffutmålingen?

Gjennom oppgaven ønsker jeg å se på tilståelser og politisamarbeid som straffutmålingsmomenter, og på rettspraksis vektlegging av dette i straffutmålingen. Jeg vil også se på om lovgiver har lyktes i å få en økt vektlegging av tilståelser gjennom strl. § 59 annet ledd.

1.4 Avgrensninger

Oppgaven handler om tilståelser som straffutmålingsmoment, og det vil avgrenses mot behandling av tilståelsessaker som prosessordning. De prosessuelle reglene om tilståelsessaker faller utenfor oppgaven. Kriteriet "uforbeholden tilståelse" er imidlertid sentralt både i strl. § 59 annet ledd og i strpl. § 248 om tilståelsessaker, og den begrepsmessige forståelsen i de ulike bestemmelsene vil derfor bli behandlet i punkt 3.4.4.

Det er et utgangspunkt at det å nekte å forklare seg ikke kan være straffeskjerpende, jf. forbudet mot selvinkriminering. Forbudet mot selvinkriminering vil ikke i seg selv bli behandlet.

Oppgaven tar opp forholdet mellom strl. § 59 annet ledd og reglene om inndragning. Det kan i visse tilfeller oppstå et motsetningsforhold mellom inndragningskravet og det å tilstå. I den forbindelse vil det være et spørsmål om strl. § 59 annet ledd kan komme i betraktning ved inndragningskravet, og eventuelt føre til en lemping av kravet. Inndragningsreglene vil imidlertid ikke bli behandlet inngående.

Oppgaven vil videre ta opp forholdet mellom Plea bargaining systemet og det å vektlegge tilståelser og politisamarbeid i straffutmålingen. Plea bargaining er et institutt som har flere felles trekk med det å gi strafferabatt for politisamarbeid og tilståelser. Instituttet er særlig bygget opp med det formål å effektivisere

straffeprosessen. Oppgavens lengde tillater ikke en fullstendig behandling av Plea bargaining instituttet, så Plea bargaining vil derfor kun introduseres, og kort behandles for å vise dens tilknytning til § 59 annet ledd og politisamarbeid.

2 METODE

Oppgaven vil være en redegjørelse for tilståelse og politisamarbeid som straffutmålingsmomenter. Det vil bli sett på straffutmålingspraksis, og da særlig på bakgrunn av en lovendring.

Når det gjelder lovendringen, vil lovens ordlyd vil være det naturlige utgangspunkt. Lovens ordlyd gir imidlertid ikke særlig veiledning om hvordan vektleggingen av tilståelsen skal foretas.

Det er derimot gitt nyttig veiledning om hvordan bestemmelsen skal forstås i lovens forarbeider. I forarbeidene fremgår det klart hva som var ønsket med lovendringen, og det gjøres også rede for hvilke formål og hensyn som ligger bak strl. § 59 annet ledd. Dette vil være begrunnelser som kan få betydning for vektleggingen.

Jeg vil også bruke forarbeidene til lovendringen som en relevant rettskilde når det gjelder politisamarbeid, i og med at det ble foreslått å lovfeste dette sammen med tilståelser. Argumentene og vurderingene herfra vil kunne belyse gjeldende rett, og være relevante i vektleggingen av politisamarbeid, selv om regelen ikke ble lovfestet.

Den helt sentrale rettskilden for vektleggingen av disse straffutmålingsmomentene vil være rettspraksis. Det er lagt opp til at praksis skal utvikle når og hvor mye tilståelser og politisamarbeid skal vektlegges. Det må derfor sees på hvordan domstolene anvender tilståelser og politisamarbeid som formildende omstendigheter i straffutmålingen. Hovedregelen er at dommer fra Høyesterett er uttrykk for gjeldende rett, og det tas således utgangspunkt i høyesterettsdommer som har vektlagt disse

straffutmålingsmomentene. For å få et bredere grunnlag for å se hvordan straffutmålingsmomentene benyttes, vil det også bli sett på noen lagmannsrettsdommer. Lagmannsrettsdommene har en mer begrenset rettskildemessig vekt, men da det ennå finnes begrenset med høyesterettsdommer som vedrører temaet, vil disse likevel kunne være til god illustrasjon for anvendelsen av straffutmålingsmomentene.

Den forholdsvis nye lovendringen gjør at det finnes begrenset litteratur om emnet. Den juridiske litteraturen som berører strl. § 59 annet ledd gjengir i stor grad forarbeider og henviser til rettspraksis.⁹ Kildene har på denne bakgrunn begrenset rettskildemessig vekt, og vil i liten grad benyttes i oppgaven.

Terminologi:

Fra 1. januar 2003 heter det ikke lenger dom i forhørsretten (forhørsrettsdom), men tilståelsessak i tingretten.

⁹ Strl. § 59 annet ledd er blant annet behandlet av Magnus Matningsdal og Anders Bratholm i Straffeloven Kommentartutgave, s. 531-537, Karnov, Norsk Lovkommentar s. 62-63 og Svein Slettan og Torill Marie Øie, Alminnelig strafferett, s. 176, 179 og 181.

3 TILSTÅELSE OG POLITISAMARBEID SOM STRAFFUTMÅLINGSMOMENT

3.1 Utgangspunktet

Dersom man blir siktet eller tiltalt i en straffesak har man i utgangspunktet ingen plikt til å tilstå eller til å forklare seg. Dette gjelder både overfor politiet og i retten, jf. strpl. §§ 90 og 230. Tiltalte skal imidlertid oppfordres til å forklare seg sannferdig etter §§ 91 og 232 annet ledd, men kan ikke straffes for å ha gitt en usann forklaring. Dette gjelder bare så lenge det er forklaring om eget forhold. Dersom man forklarer seg falskt om andres forhold vil dette være straffbart, jf. strl. § 168.

Da det etter internasjonale menneskerettigheter og norsk rett, finnes et forbud mot selvinkriminering,¹⁰ vil det aldri kunne ses på som straffeskjerpende å nekte og forklare seg. I praksis vil det imidlertid kunne bli holdt mot tiltalte at han nekter å svare eller forklarer seg forbeholdent, i forhold til hans troverdighet, dette kan rettens formann gjøre tiltalte oppmerksom på, jf. strpl. § 93 annet ledd.

Gjennom lovendringen har tiltalte fått en særlig oppfordring til å tilstå. Retten har nå en plikt til å ta tilståelsen i betraktning ved straffutmålingen, jf. strl. § 59 annet ledd. På bakgrunn av rettspraksis kan også andre forklaringer som bidrar til å oppklare saken, oppstilles som et formildende straffutmålingsmoment som retten skal ta i betraktning.

¹⁰ SP. artikkel 14 nr. 3 bokstav g og Rt. 1994 s. 610, Bølgepapp-dommen, jf. lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) lov av 21. mai 1999 nr. 30, se §§ 2 og 3.

Dersom tiltalte velger å tilstå og forklare seg, kan dette altså komme inn som en formildende omstendighet og gi en lavere straff. Dette kan sees på som en rettighet tiltalte kan benytte seg av.

3.2 Tilståelse: strl. § 59 annet ledd

3.2.1 Innledning

Strl. § 59 annet ledd har følgende ordlyd:

”Har siktede avgitt en uforbeholden tilståelse, skal retten ta dette i betraktning ved straffutmålingen. Retten kan nedsette straffen under det for handlingen bestemte lavmål og til en mildere straffart.”

Strl. § 59 annet ledd er en straffutmålingsregel, og gir hjemmel til straffenedsettelse når tiltalte avgir en uforbeholden tilståelse. Dette er en straffenedsettelse som bygger på opptreden vist etter at overtredelsen er fullbyrdet, og som ligger utenfor selve handlingen.

Det fremgår av forarbeidene at bestemmelsen skal gjelde uansett straffebud, og uansett handlingens grovhet, men at det først og fremst er de alminnelige sakene, som typisk vil være vinningskriminalitet, den tar sikte på. Det vises i forarbeidene til at bestemmelsen også skal gjelde ved eventuell foretaksstraff etter strl. § 48 a.¹¹ Disse sakene er ofte svært ressurskrevende og vanskelige å etterforske, og tilståelser vil derfor kunne lette dette. Årsaken til at strl. § 59 annet ledd skal gjelde generelt, for alle straffebud, er at hensynene bak anses å ha generell bærekraft. Disse hensynene vil bli behandlet i neste punkt.

¹¹ Bestemmelsens anvendelsesområde er behandlet i Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 44

3.3 Formål og hensyn bak lovendringen

3.3.1 Innledning

Det vil i det følgende gjøres rede for hvilke hensyn og formål som ligger bak lovendringen. Grunnen til at dette behandles innledningsvis, og i et eget avsnitt, er at disse er helt sentrale i helhetsvurderingen¹² som foretas når retten skal ta stilling til hvilken betydning en tilståelse skal ha. De hensyn/formål som gjør seg gjeldende er: prosessøkonomiske hensyn, hensynet til fornærmede, kriminalpolitiske hensyn og hensynet til oppklaring.

3.3.2 Prosessøkonomiske hensyn

Bakgrunnen for å vektlegge tilståelser i straffutmålingen er særlig de effektivitetsgevinster som kan oppnås. Saksbehandlingstiden i straffesaker er gjennomgående for lang. Lang saksbehandlingstid er uheldig både for samfunnet, fornærmede og siktede, og kan bidra til en svekket tiltro til stafferetssystemet.

Tilståelser kan forenkle saksbehandlingen på to måter: i forhold til behovet for etterforskning og i forhold til saksbehandlingen i retten. Når det gjelder etterforskning vil en tilståelsessak kreve mindre enn saker der skyldspørsmålet er bestridt, eksempelvis i forhold til bevisførsel og påtaleavgjørelse. Tilståelsen vil videre kunne begrense bevisførselen¹³ under hovedforhandling, samt at det prosessøkonomisk er mye å spare dersom saken kan pådømmes som tilståelsessak i tingretten etter strpl. § 248. Behandling etter strpl. § 248 vil innebære at saken får en forenklet behandling i et rettsmøte, uten at det tas ut tiltalebeslutning og reises hovedforhandling. Tilståelser vil på denne bakgrunn kunne være prosessøkonomisk gunstig både ved at det skjer en hurtigere saksbehandling og at det frigjøres ressurser. I forarbeidene uttales det at:

¹² Denne helhetsvurderingen behandles under punkt 3.5

¹³ Se strpl. § 292 om rettens adgang til å begrense bevisførselen ved fullstendige tilståelser.

*"Prosessøkonomiske hensyn taler med tyngde for å gi en vesentlig "rabatt" ved straffutmålingen for siktede som tilstår."*¹⁴

3.3.3 Hensynet til oppklaring

Det antas at dersom tiltalte oppfordres til å tilstå gjennom en strafferabatt, vil flere saker kunne oppklares, og saksbehandlingen dermed også skje raskere. Dette vil særlig kunne gjøre seg gjeldende for hverdagskriminalitet som vinningsforbrytelser. Det er uheldig for samfunnet, fornærmede og pårørende at saker ikke oppklares, spesielt i de alvorlige straffesakene. Departementet sier i forarbeidene at tilståelser som leder til at saker blir oppklart, er et hensyn som må tillegges "betydelig vekt i dagens strafferettspleie".¹⁵

3.3.4 Kriminalpolitisk

Det antas å være kriminalpolitisk riktig å ha et system der gjerningspersonen oppfordres til å ta ansvar for sin handling ved å tilstå, og belønnes for dette. Gjerningspersonen gis på denne måten en oppfordring til å tilstå i form av en redusert straff. Det å ta ansvar for sine handlinger, henger også sammen med ønsket om at gjerningspersonens skal ha egen innsikt og anger.

3.3.5 Hensynet til fornærmede

Det fremheves i forarbeidene at gjerningspersonens tilståelse kan ha stor betydning for fornærmede, og at den derfor, i visse saker, bør føre til en mildere straff. Hensynet til fornærmede vil særlig kunne gjøre seg gjeldende i sedelighetssaker.¹⁶ Tilståelsen vil her kunne ha stor betydning, da den kan fjerne belastningen av å ikke bli trodd. Dette hensynet kan også få betydning i

¹⁴ Sitatet er hentet fra en uttalelse til arbeidsgruppen som forberedte lovendringen, Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 33. Departementet slutter seg til dette syn på s. 36.

¹⁵ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 36

¹⁶ I punkt 3.5.4 blir det sett på hvordan rettspraksis har vektlagt hensynet til fornærmede i sedelighetssaker.

andre saker der tilståelsen kan redusere påkjenningen for fornærmede, for eksempel i voldssaker.¹⁷

3.3.6 Mothensyn

Det ble gjennom høringsrundene i forarbeidene også kritisert at det skulle lovfestes et slikt straffutmålingsmoment for tilståelser.

Det ble hevdet at det å lovfeste et straffutmålingsprinsipp i seg selv er uvant i norsk strafferett hvor straffutmålingen stort sett bygger på ulovfestede og mer skjønnsmessige avveininger. Det finnes imidlertid også andre eksempler på lovfestede straffutmålingsmomenter; for eksempel ung alder, jf. strl. § 55 og rettsvillfarelse, jf. strl. § 57.

Et annet mothensyn er faren for at uskyldige tilstår som følge av at det gis strafferabatt. Det kan være uskyldige som tilstår fordi de ikke tør annet i frykt for å bli dømt uansett, og da kanskje få en strengere straff. Det antas på den annen side å være forholdsvis sjeldent at folk avgir falske tilståelser, men dette er et mothensyn som gjør seg mer gjeldende jo større strafferabatten blir. Dette kan derfor tale mot at strafferabatten blir for stor.

Det bør videre tas hensyn til straffebudets effektivitet når rabatten skal utmåles. Det må bli en avveining mellom å fastsette en rabatt som kan motivere samtidig som rabatten ikke må bli for stor av hensyn til straffebudets effektivitet. I følge forarbeidene er dette noe som må tas i betraktning der straffenivået reduseres på grunn av tilståelse.¹⁸ I innstillingen fra Justiskomiteen, om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven, Innst. O. nr. 45 (2000-2001), ble det påpekt at komiteen ikke ønsket at lovendringen skulle medføre at det generelle straffenivået gikk ned, og det ble i den forbindelse uttalt:

¹⁷ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 33 og 36.

¹⁸ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 39 og 44.

*"Komiteen mener at størrelsen på en eventuell rabatt i straffutmålingen som følge av tilståelse må ta utgangspunkt i at straffenivået generelt må heves, og at lovendringen ikke skal forstås som en reduksjon av dagens straffenivå."*¹⁹

Det vil heller ikke alltid føles like rimelig at en tilståelse skal lede til en strafferabatt, dette kan for eksempel skyldes lovovertrédelsens grovhet, eller et overveldende eller sikkert bevismateriale, for eksempel DNA-bevis.

De hensyn som gjør seg gjeldende for ble ansett å oppveie for de mulige negative, og tilståelse er nå et lovfestet straffutmålingsmoment som skal tas i betraktning.

Mothensynene vil det imidlertid også måtte tas hensyn til i den helhetsvurderingen som skal foretas når tilståelsen skal vektlegges, for eksempel straffebudets effektivitet.

3.4 Strl. § 59 annet ledd: nærmere om ordlyden

3.4.1 Innledning

Det vil i det følgende presenteres og gjøres rede for de forskjellige elementene i strl. § 59 annet ledd: "siktete", "avgitt"; "uforbeholden tilståelse", "skal retten" og "i betraktning".

3.4.2 "Siktete"

Bestemmelsen bruker begrepet "siktete", se strpl. § 82. I motsetning til den tidligere regelen i § 59 gjelder strl. § 59 annet ledd nå også for tilståelser som avgis når man vet at en er mistenkt/siktet/tiltalt. Det vil derfor i utgangspunktet være av mindre betydning hvilken formell status gjerningspersonen har når han tilstår. Det vil imidlertid være et moment for å vektlegge tilståelsen dersom

¹⁹ Se Innst. O. nr. 45 (2000-2001) s. 7

tilståelsen kommer før gjerningspersonen er mistenkt, og særlig der det er usikkert om politiet ville funnet frem til personen. Dette vil bli behandlet nærmere under helhetsvurderingen i punkt 3.5.

3.4.3 "avgitt"

Det stilles etter ordlyden ikke noe krav om når tilståelsen må komme, bare at den er "avgitt". Det vil imidlertid, som nevnt over, kunne spille inn på vektleggingen av tilståelsen når den kom, og jeg vil se nærmere på dette i helhetsvurderingen.

En tilståelse som er avgitt, men som senere trekkes kan imidlertid også få betydning, se Rt. 2002 s. 4. Bakgrunnen for dette er at det kan være et moment at tilståelsen er avgitt slik at politiet har fått opplysningene. Dette var tilfellet i Rt. 2002 s. 4 der tilståelsen ble vektlagt selv om den ble trukket. Denne dommen behandles videre i neste punkt der det vil bli sett på tilbakekalling av tilståelsen i forhold til kriteriet "uforbeholden tilståelse".

3.4.4 "uforbeholden tilståelse"

Et viktig moment i bestemmelsen er hva som ligger i kravet om en uforbeholden tilståelse. I forarbeidene står det at en uforbeholden tilståelse skal forstås som i strpl. § 248 om tilståelsesdom.²⁰ Hov gir en enkel og kortfattet beskrivelse av hva som menes med begrepet uforbeholden tilståelse; "en tilståelse uten om og men".²¹

Det stilles imidlertid visse krav for at en tilståelse skal være uforbeholden etter § 248. Spørsmålet er om de samme kravene må oppstilles for den uforbeholdne tilståelsen i strl. § 59 annet ledd, for at tilståelsen skal kunne vektlegges i straffutmålingen.

²⁰ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 44

²¹ Hov, Rettergang 2: Straffeprosess 1999 s. 315

Strpl. § 248 har et litt annet formål og bakgrunn enn strl. § 59 annet ledd. Den uforbeholdne tilståelsen i § 248 skal danne grunnlaget for en tilståelsessak som innebærer en forenklet behandling av saken. Det er i denne sammenheng stilt krav til tilståelsen, fordi tiltalte i all hovedsak skal dømmes på bakgrunn av denne. Når saken skal være gjenstand for en slik forenklet behandling vil det ikke være nok å vedta et straffeansvar. Tilståelsen må dekke både de subjektive og objektive straffbarhetsvilkårene. Andenæs har i tillegg hevdet at tilståelsen heller ikke vil være uforbeholden hvis siktede fremstiller forholdet som vesentlig mer unnskyldelig enn det siktelsen gir uttrykk for, og bevisst forsøker å redusere omfanget av straffeskylden.²²

Begrepet "uforbeholden tilståelse" i strpl. § 248 og kravene som stilles i den forbindelse, er utførlig behandlet i juridisk litteratur.²³

Det finnes flere eksempler på at rettspraksis ikke stiller like strenge krav til den uforbeholdne tilståelsen etter strl. § 59 annet ledd som etter strpl. § 248, for å vektlegge den i straffutmålingen. Et eksempel er Rt. 2003 s. 453 hvor det i en sedelighetssak ble tatt hensyn til tiltaltes tilståelse i straffutmålingen, og det i den forbindelse ikke ble vektlagt at han hele tiden hadde nektet straffeskyld etter strl. § 193, om misbruk av stilling. I Rt. 2003 s. 841 erkjente tiltalte umiddelbart i avhør, men la en god del av skylden på fornærmede slik at forholdet ble fremstilt som mer uskyldig. Tilståelsen ble i dommen vektlagt under henvisning til hensynet til fornærmede.

Det kan videre vises til at rettspraksis også har vektlagt en tilbakekalt tilståelse, jf. Rt. 2002 s. 4. Saken gjaldt menneskesmugling, og det ble lagt til grunn at en tilbakekalt tilståelse ikke uten videre tapte sin betydning som straffutmålingsmoment. Tiltalte hadde tilstått og bidratt til opplysning av saken, blant annet ved å oppgi to kontaktpersoner. Tiltalebeslutningen var i stor grad utformet etter det tiltalte selv hadde forklart, og selv om han senere gikk tilbake

²² Andenæs, Norsk straffeprosess 1 s. 414

²³ Se blant annet; Andenæs, Norsk straffeprosess 1 s. 409-422 og Hov, Rettergang 2: Straffeprosess 1999 s. 315-330

på noe av dette, var det likevel ett moment at politiet hadde fått opplysningene. Når det gjaldt forholdet til strl. § 59 annet ledd uttalte Høyesterett:

”Jeg tilføyer at domfelte senere gikk noe tilbake på sin forklaring med hensyn til antall personer og antall ganger, og at de to kontaktpersonene på forklaringstidspunktet var kjent for dansk politi. Selv om vi ikke står ovenfor et tilfelle som omfattes av strl. § 59 annet ledd legger jeg likevel vekt på dette forhold ved straffutmålingen.”

Sitatet viser at kriteriet uforbeholden tilståelse ikke kan tolkes strengt og heller ikke er avgjørende for å kunne vektlegge en tilståelse. Rettspraksis vektlegging av kriteriet uforbeholden tilståelse, kan ytterligere illustreres ved et sitat fra en nylig avsagt lagmannsrettsdom, Agder lagmannsrett 2004-01-16. Saken gjaldt forsettelig drap, og i dommen sies det:

”Rett nok har han ikkje gjeve tilståing utan atterhald, idet han ikkje har erkjent straffeskuld for forsettleg drap, men lagmannsretten finn at hans etterfylgjande åtferd og forklaringar for politi og rettsinstansar må føra til at prinsippet i straffelova § 59 må kunna nyttast.”

Dette viser at rettspraksis altså vektlegger tilståelser som ikke er uforbeholdne, tiltross for bestemmelsens ordlyd og for forarbeidenes henvisning til strpl. § 248. I lagmannsrettsdommen over henvises det til prinsippet i strl. § 59 som begrunnelse for vektleggingen, og med dette menes antakelig de hensyn og formål som ligger bak bestemmelsen. Disse prinsippene kan gjøre det relevant å vektlegge tilståelsen selv om den ikke er helt uforbeholden, for eksempel på grunn av prosessøkonomiske hensyn; som begrenset bevisførsel, oppklaringshensyn eller hensynet til fornærmede.

Det kan også være en annen årsak til at rettspraksis velger å vektlegge tilståelser som ikke er uforbeholdne. Når det gjelder de forskjellige kravene som stilles til en uforbeholden tilståelse i strl. § 59 og i strpl. § 248, kan en del av forklaringen ligge i bestemmelsenes forskjellige bakgrunn og formål. Det er større grunn til å stille strenge krav når tilståelsen skal danne grunnlaget for en

forenklet behandling enn når den skal vektlegges som straffutmålingsmoment. I det sistnevnte tilfellet vil retten også ha en mulighet til å vektlegge tilståelsen i større eller mindre grad, og tilståelsens uforbeholdenhet vil være et viktig moment i den forbindelse. Når en eventuell strafferabatt skal fastsettes vil det jo i vurderingen kunne vektlegges om det er avgitt en uforbeholden tilståelse slik at saken kan pådømmes som en tilståelsessak. Det er jo særlig i disse sakene at det kan oppnås en prosessøkonomisk gevinst, gjennom den forenklete saksbehandlingen.

Konklusjonen må derfor bli at det ikke kan stilles som noe absolutt krav at tilståelsen skal være uforbeholden for å kunne vektlegge den i straffutmålingen. Hensyn og formål bak strl. § 59 annet ledd gjør at også andre tilståelser kan vektlegges. Det vil imidlertid bero på en helhetsvurdering hvilken vekt en mer "forbeholden tilståelse" skal få.

3.4.5 "Skal retten"

Lovens ordlyd krever at retten skal ta tilståelser i betraktning i straffutmålingen. Dette har retten altså en *plikt til* etter lovendringen. Det vil være retten som avgjør hvordan tilståelsen skal vektlegges i det enkelte tilfelle. Det må her skilles mellom plikten til å ta tilståelsen i betraktning og til å vektlegge den, se om dette også i neste punkt.

Påtalemyndigheten og aktor bør imidlertid også ta hensyn til tilståelsen når de nedlegger straffepåstand. Disse vil kunne ta endelig standpunkt til hvilken rabatt det skal gis for tilståelse i de tilfeller der det utformes forelegg/bot for et straffbart forhold.

3.4.6 "I betraktning"

Strl. § 59 annet ledd krever at en uforbeholden tilståelse skal tas i betraktning i straffutmålingen. Retten har en plikt til å ta tilståelsen i betraktning, men ikke en plikt til å vektlegge den. Det som kreves er at det må vurderes om tilståelsen skal føre til en lavere straff, jf. ordlyden "i betraktning". Det er med andre ord

ikke snakk om en automatisk straffenedsettelse selv om tiltalte har tilstått. Det vil derfor være opp til rettens skjønn om tilståelsen skal vektlegges, og eventuelt hvordan. Bestemmelsens ordlyd gir imidlertid liten veiledning om hvordan vektleggingen skal foretas.

I forarbeidene uttales det at fastsettelsen av en eventuell strafferabatt må skje på bakgrunn av en konkret helhetsvurdering:

”Domstolens skjønn bør ikke bindes ved generelle bestemmelser. Straffen bør fastsettes etter en konkret helhetsvurdering i den enkelte saken. Det bør være opp til retten om tilståelsen skal føre til redusert straff og hvor stor reduksjonen eventuelt skal være.”²⁴

Departementet trekker frem hensynet til fornærmede, og den prosessøkonomiske gevinsten som kan oppnås, som de viktigste momentene i denne helhetsvurderingen.²⁵ Det vil i det følgende vises hva rettspraksis har lagt vekt på, og herunder betydningen av bestemmelsens formål og hensyn i vurderingen.

3.5 Momenter i helhetsvurderingen

3.5.1 Innledning

Det vil i dette kapittelet gjøres rede for hva rettspraksis særlig tar i betraktning når det skal vurderes om og hvordan tilståelsen skal vektlegges. Det som ofte vil være av betydning er hvor tidlig tilståelsen kommer, i forhold til hvilket stadium saken befinner seg på, og hvordan tilståelsen bidrar til å oppklare saken. Retten har videre lagt stor vekt på hensynet til fornærmede i sedelighetssaker.

²⁴ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 39

²⁵ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 44

3.5.2 Når må siktede tilstå?

Det vil være et helt sentralt moment i vektleggingen av en tilståelse når i saksgangen siktede tilstår. I de tilfeller der gjerningspersonen angir seg selv og tilstår, og det er tvilsomt om politiet ville funnet frem til ham, taler både oppklaringshensyn og gjerningspersonens "anger" for å vektlegge tilståelsen. I saker der det foreligger en siktelse, er det særlig der tilståelsen kommer tidlig i etterforskningen at den vil bli vektlagt. På dette stadiet vil tilståelsen kunne styre, begrense, eller på annen måte lette etterforskningen og bevisføringen. Betydningen av hvilket stadium saken befinner seg på henger nært sammen med hensynet til den prosessøkonomiske gevinsten som kan oppnås. Det vil derfor være mer sjeldent at tilståelsen kan få særlig betydning når saken er ferdig etterforsket og har kommet opp for hovedforhandling eller ankeforhandling. Et eksempel på at en tilståelse fikk meget begrenset vekt på sistnevnte stadium er Rt. 2001 s. 1519. I denne saken uttalte Høyesterett følgende:

"A har anført at han i hovedforhandlingen for byretten tilsto de handlinger han nå er domfelt for, og at dette bør anses formildende. Jeg anser imidlertid at en tilståelse som fremkommer så sent, bare kan tillegges meget begrenset betydning.(...)Den nye bestemmelsen i straffeloven § 59 annet ledd leder ikke til noen annen vurdering".

Det kan imidlertid ikke utelukkes at tilståelser kan få betydning også når de kommer sent i forhold til etterforskning og den påbegynte straffeforfølgning; en sen tilståelse er bedre enn ingen, og både oppklaringshensynet og hensynet til fornærmede kan tenkes å tale for en vektlegging.²⁶

²⁶ I Rt. 2000 s. 2072 fikk politisamarbeid før ankebehandling betydning. Uttalelser fra dommen er referert under punkt 3.6.6.

3.5.3 Tilståelsens betydning for oppklaring av saken

Det er ikke nok at tilståelsen kommer på et tidlig stadium. Den videre vektleggingen vil bero på hvordan tilståelsen kan bidra til å oppklare saken. Det er gjennom rettspraksis særlig lagt vekt på hva som er kjent for politiet, og hva tilståelsen vil ha å si for den videre etterforskningen, og bevisføringen i saken. Betydningen av en rask tilståelse vil typisk kunne begrenses ut i fra hvilke bevis som allerede foreligger. Det vil også kunne være et moment hva tiltalte er kjent med av bevis mot ham. Dersom bevisene mot tiltalte er overveldende, og tilståelsen bidrar med lite nytt, synes utgangspunktet å være at den vil ha begrenset vekt.

Rt. 2003 s. 118, som gjaldt straffutmålingen i en narkotikasak, er et eksempel på at en rask tilståelse ikke ble tillagt særlig betydning da tiltalte var tatt med narkotikaen på seg. Høyesterett pekte på at i slike situasjoner er ikke en tilståelse mye verdt.

Det vil bero på en konkret vurdering i den enkelte sak hvordan tilståelsen skal veies opp mot bevis og øvrige omstendigheter som foreligger. Rt. 2002 s. 993, Baneheia-saken, er illustrerende for hvordan tilståelsen må sees i sammenheng med bevisene i saken. Saken gjaldt straffutmåling i en sak om drap og medvirkning til voldtekter av to små jenter i Baneheia. Tiltalte tilsto først 4 måneder etter at lovbruddet var begått, og etter å ha nektet i flere avhør. Det var først etter at tiltalte ble kjent med at det forelå DNA- bevis mot ham, og at politiet var sikre på at de hadde tatt rett mann, at han tilsto. Tilståelsen fikk på denne bakgrunn begrenset vekt.²⁷ Høyesterett uttalte i dommen at:

"Det begrenser vesentlig den vekt As tilståelse av egne straffbare forhold kan tillegges, at tilståelsen først kom etter at det forelå bevis som med stor sikkerhet knyttet ham til åstedet."

²⁷ I denne dommen førte imidlertid tiltaltes samarbeid med politiet til en strafferabatt, og dommen blir derfor behandlet nærmere under punkt 3.6.6.

Vektleggingen av øvrige bevis henger sammen med hvordan tilståelsen kan bidra til å oppklare saken. Dersom tilståelsen innebærer en erkjennelse av forhold som ellers ville vært ukjente for politiet, vil dette tale med tyngde for å vektlegge den. Dette var tilfellet i Rt. 2002 s. 1591 (forhørsrettsdom), der saken gjaldt straffutmåling i en narkotikasak. Tiltaltes raske (første avhør) og uforbeholdne tilståelse ble tillagt betydelig vekt i straffutmålingen. Dette var fordi tiltaltes tilståelse førte til at han kunne domfelles for et større kvantum narkotika enn det det ellers ville vært grunnlag for. Høyesterett uttalte følgende om vektleggingen av tilståelsen:

”As tilståelse må føre til at straffen settes vesentlig lavere enn den ellers ville blitt, slik de tidligere instanser også er kommet til. Jeg bemerker imidlertid at politiet beslagla en ikke ubetydelig mengde narkotika 7.april 2000, som han uansett ville blitt holdt ansvarlig for, samtidig som de 37.000 kronene talte mot ham. En tilståelse som bare hadde omfattet det beslaget innebar, ville ikke fått noen særlig innvirkning på straffen. Det er først og fremst de forhold som politiet ikke kjente til som gjør utslag her, men det har også betydning at tilståelsen kom raskt og forenklet saksbehandlingen.”

Tilståelsen bidro altså til å oppklare saken, og førte derfor til en vesentlig lavere fengselsstraff. Dommen er sentral i forhold til lovendringen og vektleggingen av tilståelser, og vil derfor også bli behandlet under punkt 4.3.3.

Det kan på bakgrunn av rettspraksis konkluderes med at det er de tilståelser som bidrar til å oppklare saken, og dermed bidrar til egen domfellelse som tillegges størst vekt.

Et viktig spørsmål er imidlertid hvordan tilståelser som kun har en prosessøkonomisk betydning skal vektlegges. Prosessøkonomiske hensyn står som tidligere nevnt sentralt bak lovendringen, og dersom tilståelsen leder til effektivitetsbesparelser for eksempel i form av tilståelsessak i tingretten eller forenklet bevisførsel, skal den tas i betraktning i henhold til strl. § 59 annet ledd. I sitatet fra dommen over sies det at:

”...en tilståelse som bare hadde omfattet det beslaget innebar ville ikke fått noen særlig innvirkning på straffen”

Det sies også at det har betydning at tilståelsen kom raskt og forenklet saken, men på bakgrunn av sitatet synes det som dette ikke ville gitt noen særlig stor strafferabatt. Dette tiltross for at saken ble behandlet i forhørsretten, og slik sett var prosessøkonomisk besparende.

I en nylig avsagt Høyesterettsdom, 2004-03-17, kan det også synes som om det er av stor betydning for vektleggingen om det er tale om en tilståelse som bare har en prosessøkonomisk betydning. I dommen ble det uttalt følgende:

” Ved vurderingen av hvor stor betydning tilståelsen skal tillegges, må det imidlertid tas hensyn til at det vesentligste av det stoff A er dømt for å ha oppbevart, ble funnet av politiet under ransakingen, og at tilståelsen i denne saken derfor først og fremst har en prosessøkonomisk betydning.”

Til videre illustrasjon kan også nevnes en ny lagmannsretts avgjørelse, Hålogaland 2004-03-30. Saken ble pådømt som tilståelsessak i tingretten, og har tilsvarende uttalelser om vektleggingen av tilståelser med prosessøkonomisk betydning som Høyesterettsavgjørelsen. Lagmannsretten la i dommen en viss vekt på tilståelsen, men betydningen var begrenset siden politiet hadde funnet stoffet under ransakingen.

Dette tyder på at tilståelser som bare har prosessøkonomisk betydning vil gi svært små eller ingen utslag i straffutmålingen i praksis. Det kan stilles spørsmål ved om det var meningen at slike tilståelser skulle ha en så begrenset vekt, det finnes ingen holdepunkter for dette i forarbeidene eller i bestemmelsens ordlyd. Forarbeidene fremhever derimot de prosessøkonomiske hensyn som særlig viktige,²⁸ og et av formålene med lovendringen er jo å øke andelen tilståelser og tilståelsessaker. Det må antas at de tilståelser som avdekker mer enn det politiet vet, vil være mer sjeldne.

²⁸ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 44

Dersom andelen tilståelser skal kunne økes må det trolig gis en tydelig rabatt også i de saker der tilståelsen først og fremst har en prosessøkonomisk betydning, dette vil nok være tilfellet i de fleste saker.

3.5.4 Særlig om sedelighetssaker

Det fremheves i forarbeidene at tilståelser i sedelighetssaker særlig bør vektlegges.²⁹ Disse sakene er ofte bevismessige vanskelige, og tilståelser er viktig av hensynet til fornærmede. I slike saker er det ofte en stor belastning for fornærmede å få sin troverdighet trukket i tvil, og tilståelsen vil derfor være et viktig moment for fornærmede.

Rettspraksis har i stor utstrekning vektlagt tilståelser i sedelighetssaker, både før og etter lovendringen, se blant annet Rt.1999 s. 1012, Rt. 2003 s. 453, Rt. 2003 s. 841.

Det vil være viktig for fornærmede at tiltalte raskt tar på seg ansvaret for handlingen ved å tilstå. En nylig avsagt Høyesterettsdom, 2004-02-12 er et eksempel på at en rask tilståelse i en sedelighetssak ble vektlagt. Høyesterett uttalte følgende om straffutmålingen:

”Jeg har da tatt hensyn til at domfelte tilsto forholdet i det første politiavhøret, og at han dermed sparte fornærmede og hennes familie for den ytterligere belastning det ville være å bli mistrodd, jf. straffeloven §59 annet ledd.”

Hensynet til fornærmede og den betydning tilståelsen kan ha for denne, vil kunne minskes som følge av at tilståelsen trekker i langdrag, spesielt dersom tiltalte må gjennomgå en hovedforhandling uten at tilståelsen kommer. Betydningen av en rask tilståelse vil i den forbindelse også kunne svekkes ved at tiltalte anker dommen. Dette vil være ekstra belastende for fornærmede som må gjennomgå prosessen på nytt. Dette ble det lagt vekt på i en avgjørelse fra Agder lagmannsrett, avsagt 2004-01-23:

²⁹ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 33

”Den samlede lagmannsrett har, i formildende retning, lagt vekt på at A umiddelbart tilstod å ha hatt seksuell omgang med B, og at han slik sett raskt « la kortene på bordet ». Etter flertallets syn må det på den annen side legges noe vekt på at A valgte å anke tingrettens dom, også hva skyldspørsmålet angår, og derved utsette B for å møte nok en gang for å gi en full rettslig forklaring.”

Denne ekstra belastningen vil gjøre det mindre rimelig å vektlegge tilståelsen på grunn av hensynet til fornærmede.

Vektleggingen av tilståelser i sedelighetssaker vil også ha en bevismessig side. Det vil i utgangspunktet være i de bevismessig vanskelige sakene at en tilståelse i en sedelighetssak skal vektlegges, og ikke der det fremstår som klart at det er begått et lovbrudd, for eksempel at det finnes DNA-bevis eller andre omstendigheter som gjør at lovbruddet ikke kan trekkes i tvil. Hensynet til fornærmede vil da ikke gjøres seg gjeldende med samme tyngde.

3.6 Politisamarbeid: Forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare saken

3.6.1 Innledning

I saker der siktede tilstår og ”legger kortene på bordet” kan det også få betydning for straffutmålingen at det avgis andre forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare saken utover eget forhold. Dette kan dreie seg om å gi opplysninger om andre involverte i egen sak, eller i andre saker, også i andre land. Slike forklaringer vil da kunne komme inn som et selvstendig straffutmålingsmoment.

3.6.2 Hjemmel

Politisamarbeid er et relevant straffutmålingsmoment som bygger på lang og fast rettspraksis, jf. blant annet Rt. 1998 s. 2001.³⁰

Arbeidsgruppen bak lovendringen for tilståelser gikk inn for å lovfeste en felles straffutmålingsregel for forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare saken og tilståelser. Dette ble ikke vedtatt, da Departementet etter en vurdering mente det gjorde seg gjeldende flere mothensyn.³¹ Hjemmelen for å vektlegge slike forklaringer som et formildende moment i straffutmålingen er derfor fortsatt ulovfestet.

3.6.3 Hensyn

Det er mange av de samme hensynene som det danner grunnlaget for strafferabatt ved tilståelser,³² som ligger bak vektleggingen av politisamarbeid i straffutmålingen. Politisamarbeid er blant annet ønskelig på grunn av prosessøkonomiske hensyn, og ikke minst på grunn av oppklaring av sakene.

Prosessøkonomisk vil politisamarbeid kunne føre til besparelser i forhold til etterforskning og bevisførsel. Dersom samarbeidet leder til oppklaring av sakene vil dette også kunne gi prosessøkonomisk gevinst i form av frigjorte ressurser. I saker som gjelder organisert kriminalitet kan etterforskningen ofte gå over lang tid, og dette er saker som kan være svært ressurskrevende. Bistand til politiet kan derfor gi betydelige besparelser.

Oppklaringshensynet står helt sentralt i spørsmålet om vektleggingen av politisamarbeid i straffutmålingen. Det som det er aktuelt å vektlegge er forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare saken. Dette vil kunne være forklaringer som for eksempel angir kontaktpersoner og bakmenn. Særlig i saker som gjelder organisert kriminalitet, der det ofte vil være mange personer

³⁰ Dommen siteres under punkt 3.6.6.

³¹ Disse er behandlet under punkt 3.6.4.

³² Punkt 3.3 behandler hensyn og formål for vektleggingen av tilståelser.

innblandet, kan politisamarbeid være av stor betydning. Politiet vil i noen av disse tilfellene være helt avhengig av bidrag fra involverte for å kunne oppklare sakene.

Arbeidsgruppen viste i sitt forslag til at oppklaringshensynet særlig kan gjøre seg gjeldende i saker som er der kriminaliteten berører flere land. Organisert kriminalitet vil ofte være grenseoverskridende, for eksempel narkotikasaker, og kan derfor være spesielt vanskelige å infiltrere og oppklare.³³

Oppklaringshensynet vil også kunne gjøre seg gjeldende i andre type saker, for eksempel vinningsforbrytelser. Rt. 2002 s. 993, Baneheia-saken er et eksempel på at oppklaringshensynet fikk betydning i en drapssak. Tiltalte fikk her strafferabatt for å ha bidratt til domfellelse av en medtiltalt.³⁴

Et annet hensyn bak det å gi en strafferabatt for politisamarbeid, er ønsket om å gi en kompensasjon til siktede. Bistand til politiet kan føre til at siktede blir utsatt for trusler og hevnaksjoner, og tanken er at det for denne faren bør gis en kompensasjon i form av redusert straff. Strafferabatten vil her være en nødvendig "gulrot", for at tiltalte skal være villig til å ta denne risikoen.

3.6.4 Mothensyn

Det er flere mothensyn som gjør seg gjeldende når en skal belønne politisamarbeid med straffereduksjon. Flere av disse mothensynene ble påpekt i høringsrundene da arbeidsgruppen gikk inn for å lovfeste politisamarbeid som straffutmålingsmoment sammen med tilståelser, og er bakgrunnen for at regelen ikke ble lovfestet.

Et av mothensynene går på vanskeligheten av å vurdere forklaringenes troverdighet, og siktedes eventuelle mindre edle motiver. Det vil alltid være en fare for at siktede trekker inn andre involverte i egen interesse, for å unndra

³³ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 37

³⁴ Dommen er behandlet under punkt 3.6.6

eller minske eget straffansvar. Forklaringen må derfor alltid ses i lys av sakens øvrige bevis, og om den understøttes av disse. Forklaringens troverdighet må retten ta i betraktning når den skal vurdere betydningen av samarbeidet.

I høringsrunden ble det videre påpekt at det kan være en fare for at forklaringen trekkes tilbake der siktede har fått rabatt i sin sak, og den saken som han skal vitne i ennå ikke er kommet opp (Borgarting lagmannsrett, Oslo statsadvokatembeter og Oslo politidistrikt).

Det ble også trukket frem, som et mothensyn til lovfestingen, at det ville være betenkelig å lovfeste en regel som oppfordret til angiveri og som kunne føre til represalier.³⁵

Departementet konkluderte med at flere mothensyn gjorde seg gjeldende, og at politisamarbeid ikke hadde så stor generell betydning at det var naturlig å nevne det i loven. Dette gir uttrykk for en vurdering om at lovgiver bare må gripe inn der det må anses nødvendig. Departementet mente at det ikke var grunn til å tro, som for tilståelser, at momentet var for lite vektlagt i praksis.³⁶

3.6.5 Forholdet til tilståelser og strl. § 59 annet ledd

Politisamarbeid er et selvstendig straffutmålingsmoment med hjemmel i fast og langvarig rettspraksis, men det vises i rettspraksis ofte til de hensynene som ligger bak strl. § 59 annet ledd når politisamarbeid vektlegges.

Retten har i utgangspunktet ikke samme plikt til å ta politisamarbeid i betraktning i straffutmålingen slik som de har ved tilståelser etter strl. § 59 annet ledd, jf. "skal". Rettspraksis og reelle hensyn taler imidlertid for at også et relevant politisamarbeid skal tas i betraktning av retten.³⁷

³⁵ Høringsinstansenes uttalelser; Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 37-38

³⁶ Se Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 38

³⁷ Se i den forbindelse sitatet fra Rt. 1998 s. 2001 under punkt 3.6.6 s. 27.

Det kan i utgangspunktet heller ikke oppstilles et krav om uforbeholdenhet for forklaringene på bakgrunn av § 59 annet ledd. Dette er imidlertid et moment som kan være en del av vurderingen i vektleggingen av forklaringen. Det kan også være en berettiget grunn til at ikke alle opplysninger vil eller kan gis til politiet på grunn av hensynet til egen sikkerhet. Opplysninger som er mer forbeholdne kan likevel være til nytte for politiet, eksempelvis for å lede de videre i saken. Det kan i denne forbindelse nevnes at også tilbakekalte forklaringer kan få betydning, dette ble lagt til grunn i Rt. 2002 s. 4.³⁸ Årsaken til dette er at det kan være til hjelp for politiet at opplysningene faktisk er gitt, for eksempel i forhold til videre etterforskning.

Ettersom en regel om politisamarbeid ikke ble lovfestet i strl. § 59 annet ledd vil retten ikke ha samme hjemmel som for tilståelser, til å gå under minstestraff eller idømme en annen straffart ved forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare saken. Politisamarbeid er imidlertid ofte brukt som argument for å reagere med deldom og betinget straff. Dette behandles i punkt 4.2.

3.6.6 Helhetsvurdering

Det blir opp til rettens skjønn om og hvilken vekt forklaringer som i vesentlig grad bidrar til å oppklare saken skal ha. Etter rettspraksis vil dette bero på en konkret helhetsvurdering i det enkelte tilfelle.

I Rt. 1998 s. 2001 uttalte Høyesterett følgende om denne vurderingen:

"Etter rettspraksis er det ikke tvilsomt at man ved straffutmålingen i narkotikasaker skal legge vekt på samarbeid med politiet. Hvor stor betydning dette momentet får, må avhenge av konkrete omstendigheter - hva samarbeidet nærmere har bestått i, hvilken risiko det har utsatt den tiltalte og hans omgivelser for, mv."

³⁸ Dommen er behandlet over i punkt 3.4.4.

Høyesterett nevner her altså eksplisitt den risiko tiltalte har vært utsatt for som et relevant moment i vektleggingen.

Det vil også her være av stor betydning når forklaringene kommer, og hvilke bevis som foreligger. I utgangspunktet er det forklaringer som kommer tidlig det er grunn til å vektlegge, men det finnes også eksempler på at senere samarbeid er vektlagt. Det vil for eksempel tale for å vektlegge et senere samarbeid dersom dette bidrar til å oppklare saken. I Rt. 2000 s. 2072, straffutmåling i en narkotikasak, ble samarbeid før ankebehandlingen vektlagt. Høyesterett uttalte i den forbindelse:

”Samarbeidet med politiet må ha ei viss vekt selv om det først finn stad etter at skuldspørsmålet er avgjort. Også opplysningar på dette stadiet kan vere til hjelp i etterforskinga i høve til andre involverte.”

Tiltaltes bidrag hadde her bestått i å gi opplysninger om forbindelser i Nederland. Politiet i der nede hadde i et brev bekreftet at opplysningene fra tiltalte kunne lede til at det ble gjort pågripelser i Nederland i nær fremtid.

Det vil videre være av betydning for vektleggingen av politisamarbeidet om forklaringen gir grunnlag for domfellelse av andre involverte. Dette har en parallell til vektleggingen av tilståelser som bidrar til egen domfellelse. Politisamarbeid som leder til domfellelse av andre er for eksempel vektlagt i Rt. 2002 s. 993.³⁹ Disse forklaringene vil være samarbeid som avdekker mer enn det politiet vet, og på denne måten bidrar til å oppklare saken.

I Rt. 2002 s. 993, Baneheia-saken, var det tiltaltes samarbeid med politiet og ikke hans tilståelse som ledet til straffereduksjon.⁴⁰ Høyesterett viste til strl. § 59 annet ledd, og at bestemmelsen søker sin begrunnelse i hensynet til at lovbrudd blir oppklart og at det skjer snarest mulig. Det behov samfunn, ofre og

³⁹ Se gjengitt sitat, første setning, fra dommen.

⁴⁰ Vektleggingen av tilståelsen er behandlet under punkt 3.5.3

pårørende har for en snarlig oppklaring i en så alvorlig sak fremheves i dommen. Om tiltaltes bistand uttalte Høyesterett følgende:

"Hans forklaring var imidlertid avgjørende for å få B dømt. Og ut ifra de hensyn som ligger bak straffeloven § 59 annet ledd må det få betydning for straffutmålingen at saken gjennom As tilståelse og forklaring ble fullstendig oppklart."

Det vil på denne bakgrunn også kunne være politisamarbeid som ikke kan få særlig utslag i straffutmålingen. Dette kan være opplysninger som er til lite hjelp for politiet for eksempel fordi de er svært forbeholdne. I Rt. 2002 s. 1591, straffutmåling i en narkotikasak, ble samarbeidet med politiet bare tillagt mindre vekt. Tiltalte hadde først navngitt 2 kjøpere, men var svært nølende og "husket ikke" i rettssakene mot disse. Det ble heller ikke gitt opplysninger om hvem selgeren var.

I Rt. 2002 s. 473, en narkotikasak, ga tiltaltes politisamarbeid seg utslag i straffutmålingen. Høyesterett uttalte følgende om politisamarbeidets betydning i forhold til straffutmålingen og forholdet til strl. § 59 annet ledd:

"B la kortene på bordet i annet avhør etter at han var tatt. Dette var i starten av etterforskningen. Forklaringen har hatt betydning for gjennomføringen av etterforskningen og for den bevisføring som var nødvendig ved behandlingen av saken for retten. De hensyn som ligger bak straffeloven § 59 annet ledd, slår langt på vei til her, og det at han ga denne forklaringen, må tillegges vekt i hans favør i straffutmålingen. Hertil kommer at han også har gitt opplysninger for etterforskningen av en annen narkotikasak."

I denne saken var det to tiltalte, og lagmannsretten hadde utmålt lik straff tiltross for den enes betydelige bidrag. Høyesterett er i dommen enig med påtalemyndigheten at det her bør gjøres forskjell i straffutmålingen og gjengir en påtegnelse gjort av påtalemyndighetene i forbindelse med Bs anke, om effekten av å ikke gi rabatt (påtegningen illustrerer også tiltaltes bidrag i saken):

"...I dette tilfellet har B gitt politiet en rekke verdifulle opplysninger, både om den aktuelle sak, foranledningen for denne på Trinidad, og dessuten om narkotikatrafikk fra Trinidad i en sak som fortsatt er under etterforskning, og hvor b i tilfelle tiltale må påregne å måtte møte som vitne. Dersom lagmannsrettens dom skulle bli stående, vil dette i tilfelle etter påtalemyndighetens oppfatning vise at straffutmålingsmessig så har en siktet lite å hente ved et samarbeide med politiet, idet retten til syvende og sist ikke vektlegger bistand til politiets etterforskning slik at den som gir viktige opplysninger til politiet ender opp med samme straff som en som ikke har bistått i samme omfang eller på samme måte..."

Det er, som sitatet sier, viktig at tiltalte gjennom en strafferabatt kan oppfordres til å samarbeide med politiet. Det vil trolig være langt færre som er villig til å avgi slike forklaringer, med risiko for represalier, dersom det ikke vil anses som en formildende omstendighet i straffutmålingen.

3.6.7 Særlig om bevismessig underbygning

I de tilfeller der tiltalte forklarer seg om andres forhold i egen eller andre straffesaker, vil det oppstå et særlig spørsmål om bevismessig underbygning. Tiltalte vil ofte ha et behov for at det ikke redegjøres i enkeltheter for hva han har bidratt med i forhold til hevnbeskyttelse. Denne problemstillingen sto sentralt i Rt. 1995 s. 1975 der Høyesterett uttalte:

"Etter min oppfatning må det aksepteres at det legges vekt på politiets behov for bistand fra siktede og på siktedes behov for beskyttelse. For å imøtekomme disse behov må det aksepteres at aktor i forholdsvis generell form gir domstolen opplysninger om at domfelte har ytet bistand til etterforskningen og om den større eller mindre betydning bistanden har hatt. Det bør ikke stilles krav om at aktor skal gå inn på enkeltheter og heller ikke at opplysningene skal underbygges bevismessig. Jeg legger i denne sammenheng vesentlig vekt på den sikring av ensartet påstandspraksis som Riksadvokatens klarering vil gi."

Høyesterett foretok her en interesseveining mellom politiets behov for informasjon og siktedes behov for vern. Tiltalte vil på denne bakgrunn kunne oppnå en viss beskyttelse ved at hans bistand kan beskrives i mer generelle vendinger.

3.6.8 Straffrihet

I helt spesielle tilfeller kan samarbeid med politiet medføre straffrihet, jf. Rt. 1992 s. 1495, Tyster- kjennelsen. Tiltalte hadde i en narkotikasak gitt politiet nøyaktige opplysninger om en planlagt, men ikke gjennomført, narkotikainnførsel. Hovedmannen ble tatt og stoffet funnet da innførselen ble forsøkt gjennomført. Tiltalte ble frifunnet etter reglene om tilbaketreden fra forsøk i strl. § 50 annet alternativ, selv om følgen ikke ble forebygget da innførselen ble forsøkt. Dette fordi det ikke kunne være avgjørende for tiltaltes straffrihet på hvilket tidspunkt politiet valgte å gripe inn. Det avgjørende måtte være at opplysningene var gitt før forsøket slik at politiet hadde mulighet til å stoppe det.

4 STRAFFUTMÅLINGEN

4.1 Innledning

Utgangspunktet ved straffutmåling er at hvert enkelt tilfelle skal behandles individuelt innenfor de strafferammer straffebudet setter. Straffutmålingen skjer på bakgrunn av tidligere rettspraksis i sammenlignbare saker, samt en rekke ulike individuelle og generelle momenter. Bratholm har uttalt at det ved straffutmåling "antakelig er tale om hundrevis av forskjellige hensyn" som kan anføres i formildende eller skjerpende retning".⁴¹

Tilståelser og politisamarbeid er to av flere relevante straffutmålingsmomenter, og kan karakteriseres som "straffutmålingsmomenter utenfor selve handlingen".⁴²

Strl. § 59 annet ledd krever som nevnt kun at tilståelsen skal tas i betraktning, hvilken betydning den skal ha er opp til rettens skjønn. Det vil også være opp til rettens skjønn om og hvordan et politisamarbeid skal vektlegges i straffutmålingen. Det vil bero på en konkret helhetsvurdering i den enkelte sak om disse, selvstendige, straffutmålingsmomentene vil være formildende i utmålingen av straffen.

Dersom det er klart at tilståelsen og /eller politisamarbeidet bør føre til en reduksjon i straffutmålingen, er spørsmålet hvilken strafferabatt som skal gis. Dette vil igjen bero på en konkret helhetsvurdering.

⁴¹ Bratholm strafferett og samfunn s. 591

⁴² Andenæs bruker en slik inndeling i Alminnelig strafferett s. 415-425. Ståle Eskeland, Strafferett, setter det under kategorien "etterfølgende adferd", s. 431-432

Det vil i det følgende bli vist til eksempler fra rettspraksis der tilståelser og politisamarbeid har blitt vektlagt. Det vil bli sett på hvilke strafferabatter som er gitt, og om rettspraksis har lagt seg på noen form for standardrabatt.

4.2 ”Mildere straffart og under det for handlingens bestemte lavmål”

Strl. § 59 annet ledd annet punktum gir en generell hjemmel til å reagere med en mildere straffart,⁴³ og til å sette straffen under det for handlingen bestemte lavmål, ved tilståelser.

Tilståelser kan dermed være formildende på to måter;

- ved at det gis en kortere straff, som eventuelt kan settes under den nedre strafferammen i straffebudet
- og/eller at det reageres med en annen straffart enn ubetinget fengsel.

Det finnes ingen tilsvarende bestemmelse om at det kan reageres med en mildere straffart eller at straffen kan settes ned under lavmålet for politisamarbeid. Det finnes imidlertid eksempler fra rettspraksis der det er reagert med betinget straff, eller samfunnsstraff, og dette vil bli behandlet i det følgende.⁴⁴

Et spørsmål som ofte kommer opp er om det bør reageres med samfunnsstraff på grunn av tilståelse og politisamarbeid. I Rt. 2003 s. 211, straffutmåling ved grov narkotikaforbrytelse, ble den uforbeholdne tilståelse, og litt samarbeid, tillagt noe vekt i straffutmålingen, men førte ikke til at det ble reagert med samfunnstjeneste.

⁴³ Strl. §§ 15-16 lister opp de reaksjoner som regnes som straff. For de fleste forbrytelser er fengselstraff eneste straffart, hvis man ser bort ifra de generelle bestemmelsene i strl. kapittel 5 som kan gi adgang til mildere straffart. Det er også naturlig å se på betinget fengsel og betinget bot som egne straffarter, se § 52 nr. 1, da straffen i disse tilfellene utsettes i en prøvetid.

⁴⁴ Se også Rt. 1992 s. 1495, Tyster-kjennelsen, behandlet under 3.6.8.

Et særlig spørsmål i denne forbindelse er om samfunnsstraff⁴⁵ kan benyttes når strafferammen er høyere enn 6 år, se strl. § 28 a, hvis det foreligger en tilståelse, jf. strl. § 59 annet ledd. Dette kan for eksempel være aktuelt ved grove narkotikaforbrytelser.

I en nylig avsagt Høyesterettsdom, 2004-03-17, ble det lagt til grunn at samfunnsstraff kan anvendes også for handlinger som kan medføre straff av fengsel over 6 år når en uforbeholden tilståelse foreligger, jf. strl. § 59 annet ledd 2 punktum. Høyesterett har følgende prinsipielle uttalelse i dommen:

”Selv om samfunnsstraff etter straffeloven §28a første ledd bare kan idømmes for handlinger som kan medføre straff av fengsel inntil seks år, og strafferammen for overtredelse av straffeloven §162 andre ledd er fengsel i 10 år, er det i dette tilfellet adgang til å idømme samfunnsstraff, da det foreligger en uforbeholden tilståelse. Ved uforbeholden tilståelse kan retten blant annet sette straffen til en mildere straffart, se §59 andre ledd. Høyesterett har i Rt- 2003-1455 avsnitt 18 (HR-2003-00705a-A18) tolket §55 slik at når den gir en alminnelig hjemmel for å benytte en mildere straffart når gjerningspersonen er under 18 år og forholdene tilsier det, må den også gi hjemmel for å benytte samfunnsstraff. Bestemmelsen i §59 andre ledd må på dette punkt forstås på samme måte.”

Denne dommen gjaldt straffutmålingen i en narkotikasak, der det dominerende forhold ved straffutmålingen var oppbevaring av ca. 460 gram amfetamin⁴⁶. Dette er et forhold som normalt etter rettspraksis og allmennpreventive hensyn tilsier en lengre ubetinget fengselsstraff. I lagmannsretten ble dommen på to år i sin helhet gjort betinget. Anken fra påtalemyndigheten ble tatt til følge i

⁴⁵ Strl. § 28 a ble endret ved lov 18.mai 2001 nr. 21. I stedet for samfunnstjeneste er det nå regler om samfunnsstraff.

⁴⁶ Grensen mellom simpel og grov narkotikaforbrytelse i strl. § 162 første og annet ledd, går ved ca. 50 gram når det gjelder amfetamin, jf. Rundskriv nr 1/1998 s. 2.

Høyesterett. Tiltross for rehabiliteringshensyn, aleneomsorg for en sønn og det at det var avgitt uforbeholden tilståelse, kunne det imidlertid ikke føre til at det kunne gis en fullt ut betinget reaksjon eller dom på samfunnsstraff. Høyesterett kom til at dersom det skulle kunne idømmes samfunnsstraff for en så grov narkotikaforbrytelse, måtte det i tillegg til tilståelsen foreligge klare og sterke rehabiliteringshensyn eller andre spesielle forhold. Straffen ble i denne saken satt til 1 år og seks måneder, der ett år ble gjort betinget.

Tilståelser og politisamarbeid brukes ofte som argumenter for at straffen skal gjøres betinget eller at det skal utmåles en deldom. Årsaken til dette er at når siktede tilstår eller bidrar med forklaringer som oppklarer saken kan dette sees på som en form for "anger", og at det da ut fra et restitusjonshensyn kan være riktig å utsette straffen.

Det finnes flere eksempler på at rettspraksis har vektlagt tilståelser og politisamarbeid på den måten at dommen gjøres betinget.

I Rt. 2003 s. 736 i en sak om straffutmåling for spritsmugling, ble to av fem år gjort betinget på grunn av samarbeid med politiet der det ble gitt verdifulle opplysninger om andre involverte.

Rt. 2003 s. 841 er et eksempel på det samme når det gjelder tilståelser er; i dommen ble det reagert med betinget fengsel i en sedelighetssak etter at tiltalte hadde tilstått. (Her var det imidlertid også spesielle forhold rundt tiltaltes person som tilsa en betinget dom.) I Rt. 2002 s. 1350 (sedelighetssak) ble tilståelsen vektlagt ved fastsettelse av prøvetid.

I en annen sedelighetssak, Agder lagmannsrett 2003-12-01, ble dommen *i sin helhet gjort betinget* under henvisning til strl. § 59. Det ble lagt avgjørende vekt på tiltaltes uforbeholdne tilståelse, og vist til hensynet til fornærmede.

4.3 Strafferabatten

4.3.1 Innledning

Det er vanskelig å få noe klart inntrykk av hvilken straffereduksjon rettspraksis normalt vil gi for tilståelser og politisamarbeid, og om de har lagt seg på noen generell standard. Det er sjeldent at det i dommen sies eksplisitt eller mer skjønnsmessig hva straffen ville blitt uten tilståelse eller politisamarbeid, og hvilken rabatt som faktisk er gitt. Det er også vanskelig å få et klart inntrykk hva som er vektlagt i straffutmålingen da det ofte er flere momenter i straffutmålingen, både formildende og skjerpende, og det sjelden sies hvordan disse innbyrdes er vektlagt.

Det ble imidlertid anbefalt av departementet i forarbeidene at retten mer skjønnsmessig bør si hvilken rabatt som er gitt:

”Selv om retten må ha en formening om hva straffen ville ha blitt uten tilståelsen, kan det være vanskelig å angi ”rabatten” mer eksakt. Især gjelder det på områder hvor rettspraksis gir beskjedne veiledninger om hvor straffenivået bør ligge. Samtidig må ”rabatten” synliggjøres for at den skal kunne virke motiverende. Etter departementets syn vil en hensiktsmessig mellomløsning være at retten angir betydningen av tilståelsen i mer skjønnsmessige vendinger, for eksempel ved å antyde at straffen ville blitt vesentlig høyere uten tilståelsen. På områder hvor det er etablert mer fastlagte nivåer for straffutmålingen, som i enkelte typer av narkotikasaker, kan det være større grunn for retten å angi mer eksakt hvor stor rabatten er.”⁴⁷

I de Høyesterettsavgjørelsene som er avsagt etter lovendringen, gjelder de fleste sakene organisert kriminalitet, særlig narkotika, en del sedelighetssaker, og noen drapssaker. I enkelte av disse sakene er det et noenlunde fastlagt straffnivå, som i narkotikasaker, som gjør at i alle fall en med erfaring kan se sann omtrent hvilken rabatt som er gitt.

⁴⁷ Ot.prp. nr. 81(1999-2000) s. 40

4.3.2 Normalrabatt

Arbeidsgruppa som forberedte lovendringen gikk inn for å angi en normalrabatt for tilståelser og politisamarbeid. Arbeidsgruppa ville ha en generell strafferabatt på 1/3, og i særlige tilfeller ned mot halv straff. Dette møtte stor motstand i høringsrundene, og ble ikke vedtatt.⁴⁸

Justiskomiteen stilte seg i innstillingen: "høyst tvilende til om straffen i unntakstilfeller bør kunne settes til halvparten av det som ellers ville blitt resultatet."⁴⁹

Normalrabatt ble ansett vanskelig på grunn av stor variasjonsbredde i sakene. Det ble også antatt at det ville være vanskelig for retten å si eksakt hva straffen ville blitt uten tilståelse og politisamarbeid, da straffutmålingen er en utpreget skjønnsmessig prosess. Det ble, som nevnt over, anbefalt av departementet at retten mer skjønnsmessig kunne antyde hvor mye straffen ville blitt uten bistand fra siktede.

På denne bakgrunn vil straffutmålingen og fastsettelsen av rabatten i stor grad være overlatt til rettens skjønn i det enkelte tilfelle.

4.3.3 Strafferabatter i rettspraksis

Den Høyesterettsdommen som tydeligst tar opp betydningen av tilståelser i straffutmålingen etter lovendringen er Rt. 2002 s. 1591. Saken gjaldt straffutmålingen i en narkotikasak. Denne dommen er spesiell i det den går konkret inn i lovendringen og vektlegger denne. Den viser til forarbeidene om forståelsen av lovendringen, og til diskusjonen om normalrabatten.

Høyesterett tar i saken utgangspunkt i at en "riktig straff" for forholdet ville være omtrent 3 år og 6 måneder, dersom det ikke forelå formildende omstendigheter. Etter vektlegging av tilståelse og noe politisamarbeid blir straffen satt til 2 år og

⁴⁸ Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) s. 40

⁴⁹ Innst.O. nr. 45 (2000-2001) s. 8

3 måneder. Høyesterett uttalte at tilståelsen da hadde ført til en "betydelig rabatt." (Det ble forøvrig uttalt at det "overhodet" ikke var noe grunnlag for å idømme samfunnstjeneste.)

Det ble i dommen altså gitt en strafferabatt på 15 måneder. Til sammenligning er dette 1 måned mer enn det som ville blitt resultatet med normalrabatten til Arbeidsgruppen på 1/3. Høyesterett omtaler denne rabatten som "betydelig". Det var imidlertid også dissens i dommen når det gjaldt straffutmålingen og rabatten. Dommer Stabel ønsket straffen nedsatt til 2 år (ytterligere 3 måneder i rabatt, og nær ned mot halv straff) på grunn av tilståelsen. I begrunnelsen ble det vist til forarbeidene og arbeidsgruppen som fremholdt verdien av at den som tilstår bør gis en så stor belønning at andre anspores til å gjøre det samme.⁵⁰

I en avgjørelse fra Hålogaland lagmannsrett 2003-09-30 vises det i fastsettelsen av strafferabatten til ovennevnte Høyesterettsdom, Rt. 2002 s. 1591. Saken gjaldt straffutmåling i en narkotikasak og lagmannsretten uttalte at passende straff i utgangspunktet var en fengselsstraff på 3 år. Bevisituasjonen i saken var slik at tilståelsen i stor grad var avgjørende for domfellelsen. Strafferabatten for tilståelsen ble satt til 1 år under henvisning til de generelle synspunktene i Rt. 2002 s. 1591, altså en rabatt på 1/3.

I Rt. 2002 s. 993, Baneheia-saken, ble det gitt strafferabatt for tiltaltes samarbeid med politiet. Saken gjaldt voldtekt og drap på to små jenter, og Høyesterett uttalte at lovbruddet i utgangspunktet kvalifiserte til 21 års fengsel. I denne dommen ble det slik sett sagt klart hva straffen ville blitt uten samarbeid og tilståelse. Retten vektla samarbeidet slik at tiltalte fikk en fengselsstraff på 19 år, altså 2 år i strafferabatt. Det finnes flere årsaker til at rabatten ikke ble større. Det ble i dommen påpekt at tilståelsen fikk svært begrenset vekt på grunn av at den kom sent og etter at et omfattende bevismateriale fantes,⁵¹ samt at tiltalte hadde hatt en klar egeninteresse i å trekke medtiltalte inn i saken.

⁵⁰ Rt. 2002. s 1595, uttalelsene i forarbeidene fra Ot.prp.nr. 81 (1999-2000) s. 33.

⁵¹ Se behandlingen av tilståelsen under punkt 3.5.3

I en annen dom, Rt. 2002 s. 473, som gjaldt straffutmålingen i en narkotikasak, ble det for den ene tiltaltes del vektlagt at han tilsto og samarbeidet med politiet. De to tiltalte hadde fått samme straff i lagmannsretten. I Høyesterett fikk tiltalte som tilsto og samarbeidet 9 år, mens medtiltalte fikk 10 år og 6 måneder. Strafferabatten for tilståelsen og samarbeidet ble således på 1 år og 6 måneder, en reduksjon på 1/6.

I Rt. 1995 s. 1975 som gjaldt straffutmåling i en narkotikasak fikk tiltalte en strafferabatt på 2 år, redusert fra 10 til 12 år i Høyesterett, etter at lagmannsretten ikke hadde vektlagt samarbeidet fordi det ikke var spesifisert, se om dommen og bevismessig underbygning i punkt 3.6.7. Reduksjonen utgjorde her 1/5. I dommen ble det uttalt følgende om tiltaltes samarbeid:

"...domfelte har ytet bistand til oppklaring, ikke bare av egen sak, men også andre alvorlige saker, herunder saker med internasjonal forgrening. Aktor har også opplyst at det er tale om en bistand som har hatt vesentlig betydning i de sakene den gjelder."

Samarbeidet som ble karakterisert som vesentlig, ga altså en strafferabatt på 2 år.

Det kan synes som om tilståelser vil kunne føre til en større, forholdsmessig, strafferabatt enn politisamarbeid. I de dommene som er nevnt over, hvor det uttales at politisamarbeidet eller tilståelsen skal føre til en *vesentlig* eller *betydelig* strafferabatt, er det i alle fall tilståelsene som har ført til størst reduksjon, forholdsmessig.⁵²

⁵² Se for eksempel vektleggingen i Rt. 1995 s. 1975 og Rt. 2002 s. 1591

5 TILSTØTENDE OMRÅDER

5.1 Tilståelse og inndragning

Tilståelser er, som det er gjort rede for, ønskelig av flere årsaker, og siktede kan derfor oppnå strafferabatt. Hensynene bak strl. § 59 annet ledd kan imidlertid komme i konflikt med hensyn bak andre regelsett. Dette er særlig aktuelt i narkotikasaker der utbytte av et narkotikasalg vil kunne inndras etter strl. § 34, men det kan også være aktuelt med inndragning ved foretaksstraff, ved siden av bot. Problemstillingen i disse tilfeller blir at:

- jo mer tiltalte tilstår jo større blir i utgangspunktet inndragningskravet.

Det motsetningsforholdet som kan oppstå mellom tilståelse og inndragningskrav fremstår som særlig klart der tiltalte bidrar til å avdekke et større straffbart omfang enn det det ellers ville vært grunnlag for. Satt på spissen kan det bli et spørsmål om hva som da blir mest "lønnsomt" for tiltalte: - strafferabatt eller et lavere økonomisk krav?

5.1.1 Kort om inndragningsreglene

Hovedregelen er at utbytte av en straffbar handling skal inndras, jf. strl. §§ 34 og 34a. Inndragning vil si at domfelte, blir dømt til å gi i fra seg økonomiske verdier, penger eller andre verdigjenstander. Bakgrunnen for inndragningsreglene er at kriminalitet ikke skal lønne seg, ingen skal tjene på å begå lovbrudd, og utbytte skal kunne inndras. Inndragning regnes ikke som straff.

Utgangspunktet er at inndragning skal skje etter bruttoprinsippet, som medfører at man ikke får fradrag for omkostninger, for eksempel innkjøpspris på narkotika. Det oppstilles en snever unntaksregel i § 34 1 ledd 2 punktum for de

tilfeller der inndragningen er "klart urimelig". Rettspraksis har vært svært restriktiv i praktiseringen av denne unntaksregelen.

5.1.2 Avveining mellom de ulike hensyn

Vi står altså ovenfor en kollisjon mellom hensynene bak ulike rettsregler. Det kan i denne sammenheng stilles spørsmål om tilståelsen likevel vil kunne få en betydning for inndragningskravet? Utgangspunkter etter ordlyden i strl. § 59 annet ledd er at tilståelsen skal tas i betraktning i straffutmålingen, og spørsmålet blir da om bestemmelsen kan anvendes slik at det også kan skje en lemping av inndragningskravet.

Dette er et spørsmål som ikke er berørt i forarbeidene, og det er heller ikke avklart i rettspraksis. Det er imidlertid flere hensyn som kan begrunne en slik lemping. Særlig viktig er det at det vil kunne være vanskelig å få tilståelser som omfatter noe mer enn det politiet allerede vet, dersom et økende inndragningskrav truer i bakgrunnen.

Det finnes et par lagmannsrettsavgjørelser som har vektlagt tilståelsen ved fastsettelsen av inndragningskravet. I en dom avsagt av Hålogaland 2003-04-10 hadde tiltalte tilstått og medvirket til oppklaringen av saken. Hun hadde selv lagt grunnlaget for en økning av det kvantum som hun ble domfelt for gjennom tilståelsen. Tilståelsen ble da også vektlagt i straffutmålingen. I forhold til fastsettelsen av inndragningsbeløpet uttalte lagmannsretten:

"Men det vil kunne begrense medvirkning til oppklaring hvis egen erkjennelse skal lede til en vesentlig økning av det inndragningsbeløp som en tiltalt senere blir heftende for. Det kan derfor i utgangspunktet synes å være en viss motstrid mellom formålene til grunn for reglene om inndragning av utbytte og reglene om straffereduksjon ved medvirkning til oppklaring av straffbare forhold."

Inndragningsbeløpet ble på denne bakgrunn redusert til 300.000 kr. Aktors påstand var 750.000 kr og tingrettens dom på 600.000 kr. (bruttovinningen var på hele 1,9 mill.kr).

Det samme syn på forholdet mellom tilståelse og inndragning legges til grunn i en avgjørelse fra Agder lagmannsrett 2003-11-11. I dommen uttales det følgende om fastsettelsen av inndragningskravet:

"Lagmannsretten er enig med tingretten i at vilkårene for inndragning åpenbart er tilstede og at inndragning skal skje etter det såkalte bruttoprinsippet. Prinsippet medfører at domfelte risikerer å måtte stå til ansvar for langt større beløp enn den nettovinning den kriminelle aktivitet har ført til. Prinsippet er godt begrunnet i almenpreventive hensyn, men kan ha den utilsiktede virkning at frykten for et betydelig økonomisk ansvar sperrer for tilståelser som ellers kunne ha kommet. Det er således lagmannsrettens oppfatning at tilståelse kan være et moment også i inndragningsavgjørelsen på samme måte som ved straffutmålingen. Særlig vil dette gjelde i et tilfelle som det foreliggende hvor grunnlaget for inndragningen utelukkende er fremkommet ved domfeltes egen tilståelse."

Inndragningskravet var i denne saken opprinnelig på 500.000 kr., men ble på denne bakgrunn redusert til 300.000 kr.

Disse dommene illustrerer spenningsforholdet som kan oppstå mellom tilståelser og inndragningskrav. Det fremgår som ett viktig moment i dommene at inndragningskravet bygger på tilståelsen, og at det i så måte er tiltalte selv som har lagt grunnlaget for kravet. Det vil først og fremst være i disse sakene at tilståelsen og de legislative hensyn taler for en lemping av inndragningskravet.

Spørsmålet om strl. § 59 annet ledd kan føre til en lemping av inndragningskrav er imidlertid foreløpig ikke avklart gjennom en Høyesterettsdom.

5.2 Plea bargaining

5.2.1 Innledning

Det å gi strafferabatt for tilståelser og politisamarbeid begrunnes i stor grad ut i fra prosessøkonomiske hensyn. Effektivisering av strafferettspleien kan gjøres på flere måter. I USA har det såkalte Plea bargaining instituttet medført store effektivitets besparelser i domstolsprosessen. Tiltaltes tilståelse står helt sentralt i instituttet. Det vil i det følgende gis en kort presentasjon av instituttet og sammenligne dette med det å gi strafferabatt for tilståelser og politisamarbeid.

5.2.2 Hva er "Plea bargaining"?

Plea bargaining er et uttrykk som betegner forhandlinger mellom tiltalte og påtalemyndigheten om tiltalen. Tiltalte tilbys fordeler som nedsubsummering av tiltalen, at det droppes tiltale poster, eller at det påstås lavere straff, mot at han tilstår. Plea bargaining anses generelt å være effektivt, særlig i bevismessig vanskelige saker, der etterforskningen krever store ressurser. Systemet begrunnes av prosessøkonomiske hensyn, og tilståelsens rolle gjør det naturlig å trekke linjer til norsk rett og strl. § 59 annet ledd.

5.2.3 Plea bargaining i norsk rett

Det kommer fra tid til annen opp diskusjoner om hvorvidt Plea bargaining instituttet bør gjøres til en del av den norske straffeprosessen. Systemet er kritisert blant annet fordi det etablerer et system der man ikke blir dømt for det man har gjort, men hva man blir enig om at man skal bli dømt for. Det er også hevdet at Plea bargaining systemet vil være problematisk i forhold til objektivitetsplikten til politiet, og strpl. § 92 som begrenser adgangen til å gi siktede løfter. Andenæs mener på denne bakgrunn at politiet ikke kan love tiltalte en mildere straff.⁵³

⁵³ Andenæs, Norsk straffeprosess s. 282. Se Jo Hov, Rettergang 2, Straffeprosess s. 167-168.

I et rundskriv fra Riksadvokaten, nr. 2/2000 påpekes det at et straffbart forhold aldri skal henlegges eller nedsubsummeres som "takke for hjelpen". Det presiseres videre at belønningsformen eventuelt skal være å påstå redusert straff på bakgrunn av at siktede har gitt viktig bistand under etterforskningen.⁵⁴

Det finnes ingen Høyesterettsdommer som har uttalt seg om Plea bargaining systemet. Men i Borgarting lagmannsrett 2001-09-26 ble fengselsstraffen nedsatt på bakgrunn av forhåndsoverenskomst mellom aktor og forsvarer. Tilståelsen skulle i henhold til overenskomsten føre til en "fornuftig (passende) straffepåstand" fra aktor. I dommen ble det uttalt følgende om forhandlingers betydning:

"...til tross for at et formalisert "Plea bargaining" opplegg ikke finnes i norsk straffeprosess, blir det allikevel i en viss utstrekning praktisert, og at domstolene bør ta hensyn til denne form for kontakt mellom påtalemyndighet og forsvareren. Særlig anføres at gode grunner taler for dette når betydelige ressurser kan spares og hurtigere saksavvikling oppnås"

Uttalelsene i dommen ble gjengitt i en avgjørelse fra Agder lagmannsrett, 2001-11-20, som sluttet seg til synspunktene. Det var i denne saken kontakt mellom aktor og forsvarer før ankebehandlingen. Konfereringen ledet til at bevisanken ble tilbakekalt og ankebehandlingen ble begrenset til straffutmålingen. Det ble i dommen også vist til strl. § 59 annet ledd og de prosessøkonomiske fordeler tilståelsen hadde ført til som et argument for å nedsette straffen i samsvar med aktors påstand.

På bakgrunn av disse lagmannsrettsavgjørelsene ser vi at systemet altså vektlegges, og i en viss utstrekning benyttes selv om det formelt ikke finnes. Det har blitt foreslått å utrede Plea bargaining systemet, men departementet ønsket å utsette dette inntil man så effekten av strl. § 59 annet ledd.⁵⁵

⁵⁴ Rundskriv 26/4-00 nr. 2/2000

⁵⁵ Arbeidsgruppens forslag i Ot.prp. nr. 66 (2001-2002) s. 10.

Rettstilstanden på dette området synes på denne bakgrunn noe uklar.

Plea bargaining systemet er flere steder behandlet i juridisk litteratur.⁵⁶

⁵⁶ Blant annet av Gert Johan Kjelby i Kritisk Juss 1996 s. 227-256, Bjerke/Keiserud, straffeprosessloven med kommentar bind 1 s. 243-244. Jo Hov, Rettergang 2, Straffeprosess, s. 167-168

6 VURDERINGER

6.1 Innledning

I det følgende vil det gjøres noen vurderinger rundt oppgavens tema. Det vil bli sett på hensyn som rettssikkerhet kontra effektivitet, hvordan lovendringen har fungert i forhold til formålet, fastsettelsen av en eventuell normalrabatt, og de forskjellige aktørenes roller, samt noen fremtidsutsikter. Jeg vil starte med å se på ønsket om en effektivisering av straffeprosessen opp mot det mer overordnede målet om rettssikkerhet for den enkelte.

6.2 Rettssikkerhet kontra effektivitet

Det er flere krav som bør stilles til en god prosessordning. Det er blant annet ønskelig å ha en betryggende straffesaksbehandling, samtidig som den skal være hurtig og kostnadseffektiv. Dette er på den annen side hensyn som ikke alltid trekker i samme retning, og det kan bli problemer med hvordan disse skal veies opp mot hverandre. Dette er en kjent problemstilling innenfor straffeprosessens område, og den er sentral i forhold til oppgavens tema.⁵⁷

Det er mye å spare ved en forenklet behandling i tilståelsessaker, enten i form av en tilståelsessak i tingretten, eller ved en begrenset bevisførsel. En forutsetning for en slik saksbehandling er imidlertid at saken er egnet for dette i forhold til skyld og bevissspørsmålene. Det er viktig at et ønske om en hurtig saksbehandling aldri går på bekostning av sakens opplysning og rettssikkerhetsgarantier. Ivaretagelse av rettssikkerheten er helt grunnleggende

⁵⁷ Dette er blant annet behandlet Hov, Rettergang 1 s. 72-73. Andenæs, Norsk straffeprosess 1 s. 2

i et demokrati og vil alltid sette grenser for hvor effektiv en straffeforfølgning kan bli.

På den annen side trenger det ikke nødvendigvis å være en motsetning mellom en betryggende og en hurtig saksbehandling. Det kan blant annet være en fordel for sakens opplysning at det ikke er for lenge siden den straffbare handlingen fant sted i forhold til vitneforklaringer. Det vil generelt sett være ønskelig å få en sak avgjort raskest mulig, både for å få renvasket seg eller eventuelt å få kommet i gang med soning. Tilståelser vil i den forbindelse kunne bidra til en hurtigere domstolsprosess.

6.3 Hvilke resultater har lovendringen ført til?

Det kan på bakgrunn av rettspraksis, kanskje særlig underrettsdommer, synes som om lovendringen har ført til en økt bevissthet rundt tilståelser som et relevant straffutmålingsmoment. Det kan imidlertid ikke sies at lovendringen i utstrakt grad har ført til de helt store endringene når det gjelder straffutmålingen, og heller ikke i antall tilståelsessaker. Dette er forhold som tyder på at lovendringen ikke helt har oppfylt de forventninger man hadde.

Dette er også forhold som påpekes av en arbeidsgruppe nedsatt av Justisdepartementet 4. september 2003 om effektivisering av straffesaksavvikling. Arbeidsgruppen konkluderer i sin rapport med at andelen tilståelsessaker ikke har økt nevneverdig etter lovendringen, den har for Oslo tingretts del vært synkende, og at de heller ikke har erfart at det har skjedd vesentlige endringer i straffutmålingen i forhold til de sakene der det ikke er tilståelser.⁵⁸

⁵⁸ Sluttrapporten fra arbeidsgruppe om effektivisering av straffesaksavvikling, punkt 6.2.2 s. 25. Tall fra 2001 viste at Oslo tingrett i forhold til resten av landet og særlig de andre store byene, hadde en lav andel av tilståelsesdommer (39 %) i forhold til ordinære straffesaker. Trondheim hadde med 63 % høyest andel tilståelsesdommer, mens Bergen lå på 51 %, Stavanger 50 % og Drammen 51 %.

6.3.1 Eventuelle årsaker til at tilståelsesordningen ikke har vært benyttet i større utstrekning

Det kan være flere årsaker til at tilståelsesordningen ikke har oppfylt de forventninger man hadde til den.

Det vil for det første alltid ta litt tid å innarbeide en straffutmålingspraksis, selv om intensjonen med lovendringen var å sette fortgang i dette.

Tilståelsesordningen krever videre god informasjon fra alle aktører i straffeprosessen. Forsvarer, påtalemyndighet og domstol har her et ansvar for å medvirke til at ordningen blir benyttet.

Dette ansvaret er noe som også arbeidsgruppen (over) påpeker. De viser til at påtalemyndigheten bør gi informasjon om hva straffepåstand vil bli ved hovedforhandling, og hvilken betydning tilståelsen kan ha. De mener at påtalemyndigheten også bør ta hensyn til tilståelse ved utforming av forelegg, slik at boten, eventuelt subsidiær fengselsstraff, bør settes lavere (med unntak av trafikkforseelser etc.) enn det påstand ellers ville blitt ved en hovedforhandling.⁵⁹

Domstolene sender videre viktige signaler når de vektlegger tilståelser. Det er de som til syvende og sist avgjør hvilken strafferabatt som skal gis.

Domsgrunner som gir uttrykk for hva straffen ville blitt uten tilståelse, og strafferabatter som er store nok til å kunne motivere andre til å tilstå, vil være helt sentralt for å få en økt bruk av ordningen.

Det kan synes som om rettspraksis nå er forholdsvis tilbakeholdne med å vektlegge tilståelser som kun har en prosessøkonomisk betydning. Dersom man skal kunne forvente en markant økning i tilståelsessaker og tilståelser, må nok også de prosessøkonomiske tilståelsene få en økt betydning. Det er disse som representerer flertallet av sakene, og ikke de tilståelser som bidrar til egen domfellelse og oppklaring av saken. En begrenset vektlegging av slike

⁵⁹ Sluttrapporten fra arbeidsgruppe om effektivisering av straffesaksavvikling s. 20-21 og 26.

tilståelser er i dag et usikkerhetsmoment for tiltalte. Dette gjør det også vanskelig for forsvarer å gi veiledning om hva som vil lønne seg for tiltalte, dette kommer jeg tilbake til i neste punkt.

Riksadvokaten har nå tatt initiativ til å utforme et rundskriv som kan gi retningslinjer til påtalemyndigheten om bruken av strl. § 59 annet ledd.⁶⁰ Rundskrivet er ventet, og jeg kommer tilbake til dette under punkt 6.6.

6.4 Kan/bør det oppstilles en normalrabatt?

Arbeidsgruppen som forberedte lovendringen gikk, som tidligere nevnt, inn for at det skulle angis et normalnivå for hvor mye som skulle gis i rabatt. Forslaget var at det skulle gis 1/3 i normalrabatt, dette ble imidlertid ikke vedtatt.

Et aktuelt spørsmål er om man likevel kan ta utgangspunkt i forslaget med strafferabatt på 1/3 dersom en tilståelse skal vektlegges. Jeg vil også drøfte om en slik normalrabatt kunne bidratt til at flere velger å tilstå.

På bakgrunn av den rettspraksis som foreligger etter lovendringen, og som det er redegjort for her, kan det ikke sies at rettspraksis tar noe fast utgangspunkt i en normalrabatt på 1/3 ved vektleggingen av tilståelser.

Normalrabatten nevnes imidlertid i den Høyesterettsdommen som klarest vektlegger lovendringen, Rt. 2002 s. 1591, ved at det vises til uttalelsene i forarbeidene. Dommen sier ikke eksplisitt at dette er et utgangspunkt, men det ble gitt en strafferabatt som lå nært opp til 1/3, faktisk noe høyere. I denne dommen pekte de fleste momenter i retning av at siktedes tilståelse burde gi strafferabatt. Straffutmåling vil alltid være en skjønnsmessig prosess på bakgrunn av en helhetsvurdering, og det kan være momenter som trekker i forskjellig retning. Det vil ikke alltid være like rimelig totalt sett at tilståelsen/samarbeidet bør føre til en så stor rabatt. Et eksempel på dette er

⁶⁰ Det ble sendt ut brev om dette til statsadvokatene 10.november 2003.

Baneheia-saken, Rt. 2002 s. 993, der det vises til flere momenter som trekker i retning av at tilståelsen ikke bør vektlegges,⁶¹ mens oppklaringshensynet fører til at det likevel gis rabatt for politisamarbeidet.

Den skjønnsmessige prosessen ved straffutmåling, kan gjøre det vanskelig å operere med et normalnivå. Det kan også, som det ble påpekt i forarbeidene, være vanskelig for retten å angi hva straffen ville blitt uten tilståelse eller politisamarbeid. Det anbefales, som tidligere nevnt, i forarbeidene at det mer skjønnsmessig kan antydes hvor omtrent straffen ville ligge uten disse momentene. Dette sies imidlertid sjelden klart i dommene, og kan også være vanskelig å lese ut av dommene selv med kunnskap om straffennivået. Et normalnivå som utgangspunkt vil kunne gjøre det enklere å se hva som er gitt i rabatt. Dette handler om å synliggjøre rabatten, og vil trolig bidra til å effektivisere ordningen.

Det er flere hensyn som kan tale for at det tas utgangspunkt i et normalnivå for strafferabatten. Dette vil særlig være en fordel for tiltaltes rettssikkerhet med hensyn til forutberegnelighet. Det er viktig for tiltalte å vite hvilke fordeler han kan oppnå ved å samarbeide. Dersom det opereres med, om ikke et normalnivå, i alle fall et utgangspunkt, for hvilken strafferabatt som kan gis, kan dette øke motivasjonen for å tilstå. Et normalnivå vil kunne synliggjøre rabatten, og dermed bidra til flere tilståelser.

Likhetshensyn, i form av at tilnærmet like saker skal behandles likt, vil også kunne fremmes ved et normalnivå. En mer skjønnsmessig vektlegging, uten retningslinjer kan føre til ulik vektlegging og forskjellsbehandling. Et normalnivå vil videre kunne gi en økt bevissthet på straffereduksjon, og dermed bidra til å oppfylle lovgivers ønske om flere tilståelser og en økt vektlegging av tilståelser i straffutmålingen.

⁶¹ Behandlet under punkt 3.5.3

6.5 Forsvarerens rolle

Det har den siste tiden blitt diskutert om en av årsakene til at tilståelsesordningen ikke har blitt benyttet i større grad, er at ordningen ikke er lønnsom for forsvarerne. Dersom klientene tilstår vil dette kunne føre til en enklere saksgang og mindre arbeid, og slik sett lavere inntjening til forsvarerne.

Det hele begynte med et oppslag i Aftenposten 19.oktober 2003:

"Justisdepartementet reagerer mot grådige Oslo-advokater. Tvinges til å informere om strafferabatt".⁶²

I artikkelen ga statssekretær Jørn Holme (V) uttrykk for Justisdepartementets syn på den manglende bruken av ordningen med tilståelsesrabatt. I artikkelen uttalte statssekretæren at:

"Noen advokater ønsker ikke å bruke ordningen, fordi salærene da blir lavere, og informerer ikke klienten om muligheten. Andre advokater kjenner kanskje ikke til ordningen."

Dette var uttalelser som ble gjenstand for stor debatt.

Lederen i Advokatforeningen, Helge Aarseth, uttalte at det fremsto helt klart som forkastelig hvis advokater fraråder klientene å tilstå, eller unnlater å informere om ordningen, ut fra et ønske om å tjene penger. Men han var skeptisk til departementets sterke påstander, og uttalte på sin side at departementet kan ha hatt en for optimistisk oppfatning med hensyn til hvilken effekt reglene om rabatt skulle få.

Debatten førte til et økt fokus på advokatens rolle i ordningen. Det ble særlig trukket frem den balansegangen som må finne sted mellom det å informere om tilståelsesordningen og det å markedsføre den. Tillitsforholdet mellom advokat og klient kan være en begrensning for for stor markedsføring av tilståelsesrabatt. Dersom klienten nekter skyld, kan ikke forsvareren overtale

ham til å tilstå. Det kan også være vanskelig å legge noe press på klienten for at han skal tilstå, da det er vanskelig å forutsi hva han vil få igjen for det. Det oppleves også ofte fra forsvarerhold at påtalemyndighet og domstol er tilbakeholdne med å gi noen særlig rabatt, og dette gjør at forutberegneligheten blir mindre.

Forsvarerne vil uansett være helt sentrale når det gjelder å bidra med informasjon om ordningen til klientene. I denne forbindelse kan det minnes om domstolslovens § 224 som sier at:

"...advokatvirksomhet skal utøves grundig, samvittighetsfullt og i overensstemmelse med hva berettigede hensyn til klientenes tarv tilsier..."

Debatten ble fulgt opp statssekretær Holme i et nytt leserinnlegg i Aftenposten⁶³ der poenget ble presisert. Holme presenterte også en mulig løsning gjennom økt informasjon og Riksadvokatens kommende rundskriv:

"Flere forsvarere kan bli mer aktive og bevisst ordningen med tilståelsesrabatt. Men også påtalemyndigheten har en viktig rolle. Justisdepartementet er derfor positiv til at påtalemyndigheten i større grad enn nå kan meddele forsvarer på forhånd sitt syn på straffenivå med og uten tilståelse. Riksadvokaten vil gi nærmere regler om dette."

God informasjon er som allerede nevnt helt avgjørende for å få en økt bruk av ordningen. Den ovennevnte arbeidsgruppen hadde imidlertid også et annet forslag om økt bruk av forsvarer som et av tiltakene for å få flere til å velge pådømmelse etter strpl. § 248. Forslaget gikk ut på at det oftere kunne oppnevnes forsvarer etter strpl. § 100 annet ledd for generell veiledning ved tilståelsessaker.⁶⁴ Forsvareren vil her kunne gi generell veiledning, noe som det synes å være et særlig behov for når straffereaksjonen vil ligge i grensen

⁶² Artikkel i Aftenposten 19. oktober 2003 av Robert Gjerde.

⁶³ Aftenposten 27. oktober 2003

⁶⁴ Sluttrapporten fra arbeidsgruppe om effektivisering av straffesaksavvikling s. 26

betinget, ubetinget fengselsstraff eller det kan være aktuelt med samfunnsstraff. Klientene vil da kunne føle seg tryggere, og dermed ha lettere for å velge en slik pådømmelse.

6.6 Rundskriv fra Riksadvokaten

Det er ventet at det snart vil foreligge et rundskriv fra Riksadvokaten der blant annet skjønnsutøvelsen i straffutmålingen ved tilståelser behandles.

Riksadvokaten har den overordnede ledelsen av påtalemyndigheten, jf. strpl. § 56 annet ledd, og har en viktig rolle i utformingen av kriminalpolitikken. Gjennom rundskriv kan han instruere påtalemyndigheten om forståelsen av straffeloven.

Det er ikke klart hva rundskrivet vil inneholde, men antakelig vil det dreie seg om en form for tydeliggjøring av rabatten gjennom meddelelse fra påtalemyndigheten til forsvarer, se blant annet statssekretær Holmes sitat over. Denne form for forhåndskontakt bringer assosiasjoner til Plea bargaining systemet, som ble behandlet under punkt 5.2. Det vil i så fall få en høy grad av aktualitet hvilken gyldighet slike "avtaler" har dersom domstolen, som skal utmåle straffen, gir en lavere rabatt enn det som er forespeilet av påtalemyndigheten.

Det vil videre bli interessant å se om rundskrivet vil legge seg på en form for "normalrabatt". Retningslinjer i skjønnsutøvelsen vil uansett kunne være en fordel i forhold til lik praksis og forutberegnelighet for siktede.

6.6.1 Særlig om rundskrivs rettskildemessige relevans og vekt

Høyesterett vil ikke formelt være bundet av et rundskriv. I Rt. 1984 s. 1076 uttalte Høyesterett at retningslinjene rettslig sett bare har karakter av en instruks fra overordnet påtalemyndighet til tjenestemennene og at domstolene ikke er bundet av retningslinjene. I denne sammenheng kan også Rt. 1998 s. 407, Skrik-dommen, nevnes. Etterforskningen i saken hadde skjedd

i strid med retningslinjene i et rundskriv. Høyesterett uttalte da følgende om instruksens rettskildemessige vekt:

”...instruksen (er) ikke i noe tilfelle avgjørende for domstolene, slik at etterforskningen i et gitt tilfelle i alle fall må prøves ut fra alminnelige straffeprosessuelle prinsipper.”

Riksadvokatens syn vil imidlertid være relevant nå det gjelder straffutmålingen, og trolig vil Høyesterett vektlegge dette. Vektleggingen av tilståelser er i høy grad en kriminalpolitisk avgjørelse, og dette taler for at domstolen bør være åpne for retningslinjer.

6.7 Avsluttende bemerkninger

Det har blitt et økt fokus på tilståelser, selv om ordningen kanskje ikke er blitt utnyttet i den grad som var ønsket. Det er i vurderingsdelen gjort rede for mulige tiltak for å øke andelen tilståelsessaker. God informasjon om ordningen og klarere signaler om hva som kan ventes i strafferabatt er tiltak som trolig vil få flere til å tilstå. I den forbindelse blir det spennende å se hva rundskrivet vil bidra med.

Politisamarbeid er i dag et innarbeidet straffutmålingsmoment, som trolig også vil bli viktig i fremtiden. Det er en økende tendens til at kriminaliteten organiseres og strekker seg over flere land. I disse miljøene er det ofte en hard selvsjustis hvor tystere straffes hardt. Dette gjør at færre ønsker å samarbeide med politiet. Samtidig ser vi at bistand fra involverte i disse sakene ofte er avgjørende for å oppklare lovbruddene. Det vil derfor være viktig at tiltalte kan få klare signaler om hvilken strafferabatt som kan forventes, og at rabatten fastsettes slik at den kan virke motiverende.

Det kan i denne forbindelse stilles spørsmål om en eventuell lovfesting av politisamarbeid kan være hensiktsmessig. Politisamarbeid er som nevnt, allerede et straffutmålingsmoment som retten skal ta hensyn til på bakgrunn av

rettspraksis. Dersom man skal se på det man har oppnådd med strl. 59 annet ledd og lovfestingen av tilståelser, synes hovedproblemet å være usikkerhet rundt selve vektleggingen. Det er ikke tvilsomt etter gjeldende rett at tilståelser og politisamarbeid er relevant, det er mer tvilsomt hvilken vekt disse har og hvilken strafferabatt som kan oppnås.

Det oppleves i dag som et problem, fra tiltaltes og forsvarers hold, at det ikke finnes klarere holdepunkter for hvilken strafferabatt samarbeid vil gi. Dette er noe som lovgiver og domstolene må ta tak i dersom det er ønskelig at flere skal tilstå, og samarbeide med politiet.

Det kan tilslutt nevnes at strl. § 59 annet ledd foreslås videreført i straffelovsutkastet, NOU 2002:4 i lovutkastet § 14-2.⁶⁵

⁶⁵ Se NOU 2002:4 punkt 8.14.3

7 LITTERATURLISTE

Lovregister:

- 1902 Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven) av 22.mai 1902 nr 10
§§ 15, 16, 28 a, 34, 34 a, 48 a, 50, 52, 55, 57, 59, 162, 168, 193
- 1915 Lov om domstolene (domstolloven) av 13.august 1915 nr 5
§ 224
- 1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)
av 22.mai 1981 nr 25
§§ 56, 82, 90, 91, 92, 93 annet ledd, 100 annet ledd, 230, 232, 248, 292
- 1999 Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett
(menneskerettsloven) lov av 21. mai 1999 nr 30.
§ 3

Konvensjoner:

International Covenant on civil and political rights 16.desember 1966

Norsk tittel: Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter

Art. 14 nr. 3 g

Lovforarbeider:

Norges offentlige utredninger:

NOU 2002:4: Ny straffelov

Odelstingsproposisjoner:

Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven (bruken av varetektsfengsling mv.)

Ot.prp. nr. 66 (2001-2002) Om lov om endringer i straffeprosessloven (hurtigere straffesaksbehandling, varetektsfengsling i isolasjon mv.)

Innstillinger til Odelstinget:

Innst. O. nr. 45 (2000-2001) Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven (bruken av varetektsfengsling mv.)

Domsregister:

Høyesterettsdommer:

Rt. 1984 s. 1076

Rt. 1992 s. 1495 Tyster-kjennelsen

Rt. 1994 s. 610 Bølgepapp-dommen

Rt. 1995 s. 1975

Rt. 1998 s. 407 Skrik-dommen

Rt. 1998 s. 2001

Rt. 1999 s. 1012

Rt. 2000 s. 31

Rt. 2000 s. 2072

Rt. 2001 s. 1519

Rt. 2002 s. 4

Rt. 2002 s. 473

Rt. 2002 s. 993 Baneheia-saken

Rt. 2002 s. 1350

Rt. 2002 s. 1717

Rt. 2002 s. 1591

Rt. 2003 s. 118

Rt. 2003 s. 211

Rt. 2003 s. 453

Rt. 2003 s. 736

Rt. 2003 s. 841

HR, sak nr. 2003/1417, [Lovdata online] 2004-02-12

HR, sak nr. 2003/793, [Lovdata online] 2004-03-17

Lagmannsrettsdommer:

RG 2002 s 88, [Lovdata online] Borgarting lagmannsrett dom 2001-09-26

RG 2002 s 362, [Lovdata online] Agder lagmannsrett dom 2001-11-20

LE 2001-00666, [Lovdata online] Eidsivating lagmannsrett dom 2002-04-05

LH 2002-00773, [Lovdata online] Hålogaland lagmannsrett dom 2003-04-10

LH 2003-00473, [Lovdata online] Hålogaland lagmannsrett dom 2003-09-30

LA 2003-00803, [Lovdata online] Agder lagmannsrett dom 2003-11-11

LA 2003-01045, [Lovdata online] Agder lagmannsrett dom 2003-12-01

LA 2003-12868, [Lovdata online] Agder lagmannsrett dom 2004-01-16,

LA 2003-20352, [Lovdata online] Agder lagmannsrett dom 2004-01-23

LH 2003-12108, [Lovdata online] Hålogaland lagmannsrett dom 2004-03-30,

Juridisk litteratur og andre kilder:

Andenæs, Johs. *Norsk straffeprosess*, bind 1, 3. utgave, Oslo, 2000

Andenæs, Johs. *Alminnelig strafferett*, 4. utgave, Oslo, 1997

Bratholm, Anders. *Strafferett og samfunn*, Oslo, 1980

Eckhoff, Torstein. *Rettskildelære*, 5. utgave, Universitetsforlaget Oslo, 2001

Eskeland, Ståle. *Strafferett*, Oslo, 2000

Hov, Jo. *Rettergang 1, Sivil -og straffeprosess*, Oslo, 1999

Hov, Jo. *Rettergang 2, Straffeprosess*, Oslo, 1999

Karnov, *Norsk Lovkommentar*, 4. utgave, Oslo, 2002

Matningsdal, Magnus og Bratholm, Anders. *Straffeloven Kommentartutgave*, del 1, 2. utgave, Oslo, 2003.

Slettan, Svein og Øie, Torill Marie. Bind 1: *Innføring i strafferett*, Oslo, 2001

Justisdepartementet, Rundskriv nr. 1/1998,

Justisdepartementet, Rundskriv nr. 2/2000,

Sluttrapport fra arbeidsgruppe nedsatt av Justisdepartementet 4. september 2003: <http://odin.dep.no/archive/jdvedlegg/01/02/SLUTT051.doc>

Innlegg i Aftenposten 27. oktober 2003: "Tilståelsesrabatten i straffesaker"
av statssekretær Jørn Holme (V)

Artikkel i Aftenposten 19. oktober 2003: "Justisdepartementet reagerer mot
grådige Oslo-advokater. Tvinges til å informere om strafferabatt"
av Robert Gjerde

A